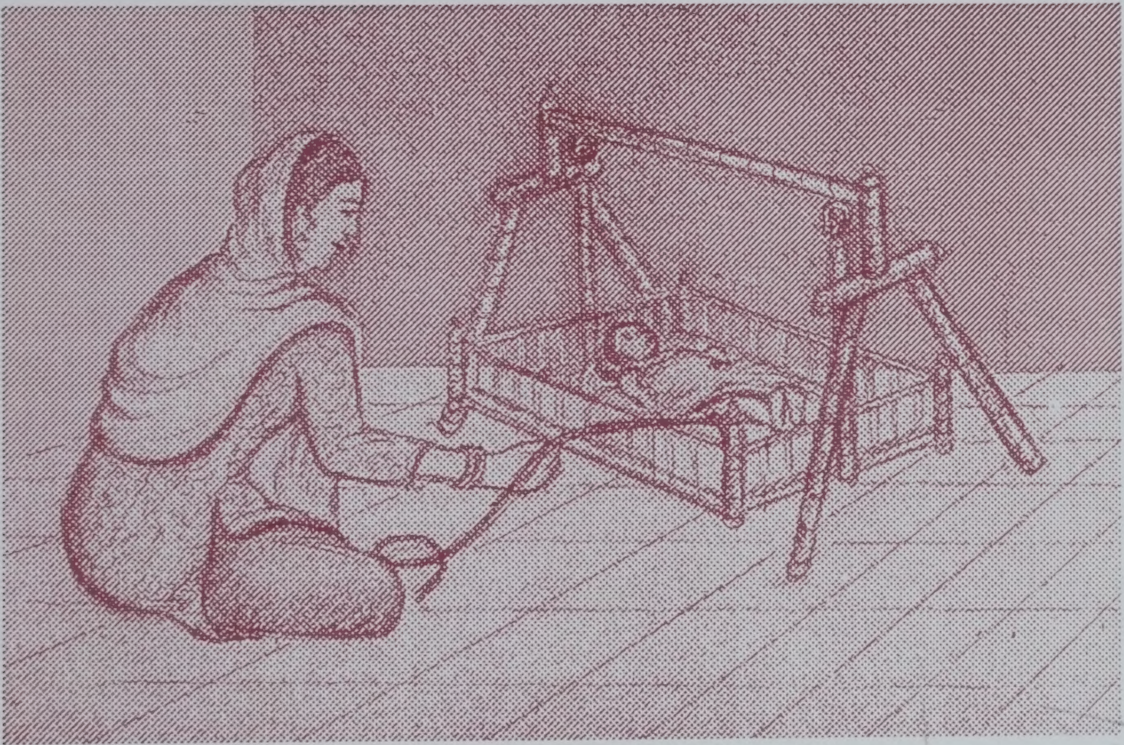
لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

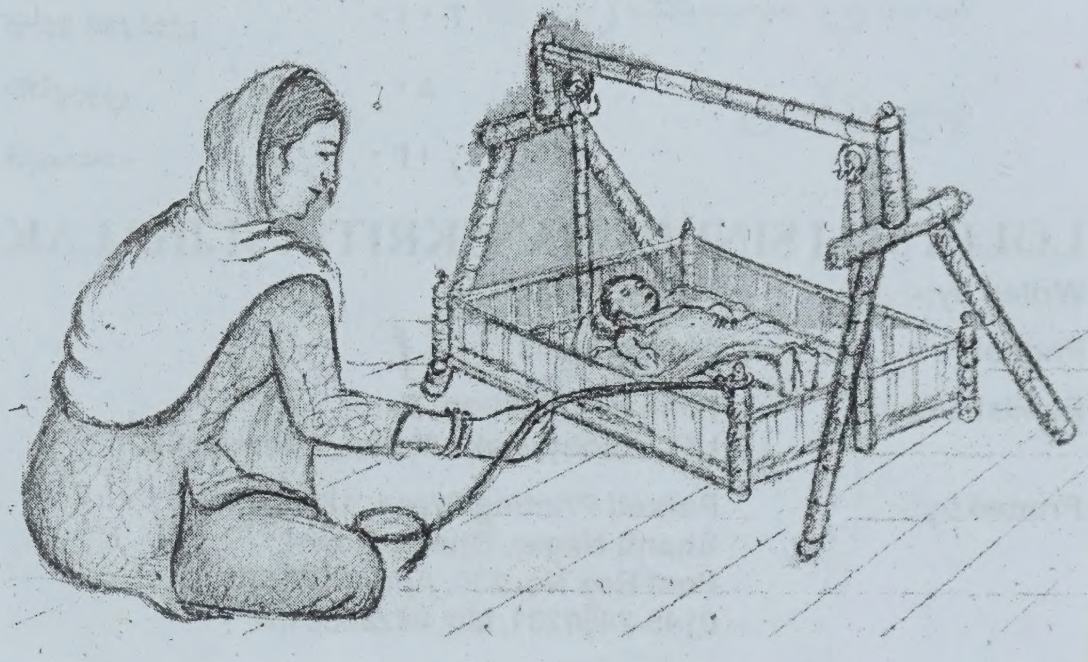
لوڪ گيت (فوڪ لور - لولي)



-ڪملا ٻنڀاڻي

لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

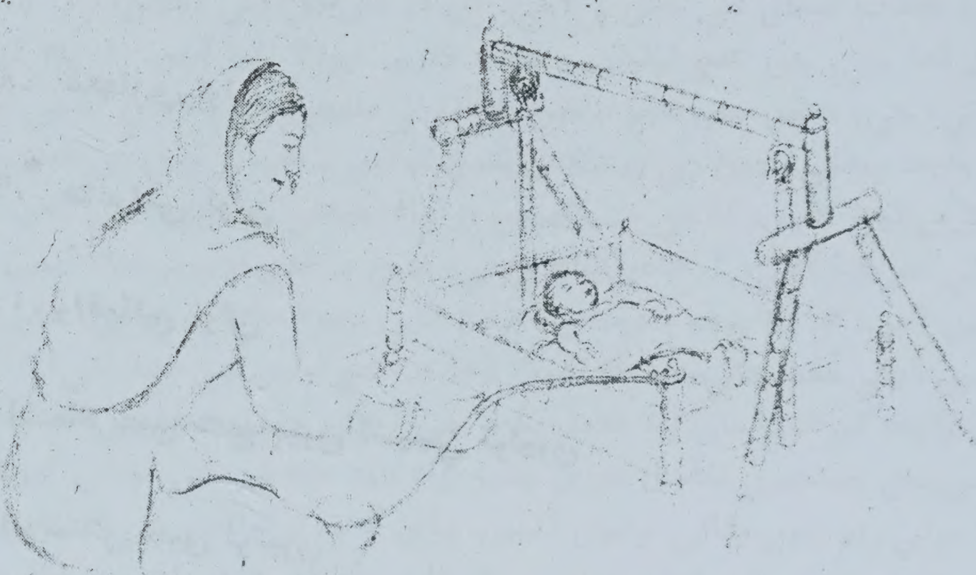
لوڪ گيت (فوڪ لور-لولي)



- ڪملا بتاڻي

ارپڻ

ماتائن کي،
جيڪي ٻال گوپال کي سنڌي لولي ڳائي
هنن ۾
سنڌي سنسڪارن جا
ٻج ڇٽين



لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

ليکڪا:- ڪملا بٽاڻي
فون:- ٠١٤٥-٢٦٧١٧٤٣
ڇپائيندڙ:- پنڪج پبليڪشن، ١٩-ئي، يو آءِ ٽي ڪالوني، ناڪا مدار، اجمير-٣٠٥٠٠٧
فون:- ٠١٤٥-٢٦٧١٧٤٣
ڇپيندڙ:- پاربتي پرنٽنگ پريس، ١٨٠/٦، شانتي نگر ڀانگ باوڙي، پوسٽ باڪس نمبر-٢٣٠، اجمير
ڪوَر:- شري لکمي کلاڻي، شري صاحب بيجاڻي (سنڌولوجي، آديپور)
ڇاپو پهريون ٢٠١٠
ڪاپيون ٥٠٠
قيمت:- ١٢٠ روپيا

LOLIA MAI SINDHU SANSKRITIA JI JHALAK

Writen by:- Kamla Butani
Phone:- 0145-2671743
Published by:- Pankaj Publiction, E-19, UIT Colony, Naka Madar, Ajmer-305007
Printed by:- Parvati Printing Press, 180/6, Shanti Nagar, Bhang Bowri, Post Box No. 230, Ajmer-305001 0145-2460231, Mo. 9828080154
Cover:- Sh. Lakhmi Khilani, Sh. Sahib Bejani (Sindhology, Adipur)
First Edition 2010
Copies 500
Price:- 120/-

Published with Partial Finance aid by NCPSL

ڪتاب بابت ٻه اکر

ڪتاب ۾ مون لکيو آهي ته لولي لکڻ جي پريرڻا مونکي ڪيئن ملي؟ مان جڏهن ڀاءُ جي پوٽي ٽيڻ تي ڀاڃائيءَ سان گڏجڻ ويس ته ڀاڃائيءَ جي ننڍهن ٻار کي موبائل ٽيونس ۽ موبائل تي فلمي گيت ٻڌائي سُمهاري رهي هئي.

اُن وقت کان ئي مونکي اِها هڻ تڻ ٿيڻ لڳي ته سنڌ جو ورثو سنڌي لولي ماتائن ۽ ڀينرن جي دل دماغ تان پنهنجو وجود ڇڏيندي ٿي وڃي. بس اُن ئي ڪن کان مونکي لوليءَ جي وشيه تي لکڻ جو جنون سوار ٿي ويو. ڀاڃائيءَ کي وٺي ڊائري پين کڻي جئپور جي جواهر نگر جي لال مندر ۾ وياسين ۽ ٻه لوليون لکي آياسين.

پر جڏهن لوليون لکڻ وينس ۽ ڪتابن، مئگزينن ۽ اخبارن مان مليون جيڪي جهونن شائرن ۽ ساهتيڪارن جون هيون پر اُهي ته ڪتاب ڇپڻ لاءِ ڪافي نه هيون.

هاڻي ته هر سماجي ميڙ، ستسنگ ۽ گهر گهر جي ماتائن وٽ وڃي لولي ڳائي ٻڌائڻ جي اِلتجا ڪرڻ لڳس پر سيڪو چوي ته اسين فلمي لوليون ڀيا ڳايون يا ٻارن کي ڏاڏين پاليو آهي. اسان کي ته سنڌي ٻولي نه ٿي اچي ته هيڪارين جنون وڌندو ويو.

پوءِ ڪُڙي ڪٽي دربارين ۾ ويس جو سنت به ستسنگ ۾ ٻارن کي لوليون ڳ ائي آسيس ڏيندا آهن ۽ اُنهن سنتن جي لولين سان منهنجي جهول ڀري ۽ اڄ هيءُ ڪتاب توهان جي هٿن ۾ آهي. اِن لاءِ مان ٿورائتي آهيان:- ۱. ڊاڪٽر ديال آشا جي، جن ڪجھ لوليون ۽ خاص ڪري اوراڻا لکيا آهن. ۲. ڀاءُ گوردن ڀارتيءَ جي، جنهن جون ڪجھ لوليون ڪتابن ۾ مليون. مان ڀاءُ سان گڏجي لولين تي وڏيڪ روشني وجهڻ جي پيشڪش ڪرڻ لاءِ فون به ڪيا پر هنن جي تندروستي نيڪ نه ٿيڻ ڪري گڏجي نه سگهيس پر ڀاءُ جيڪي لوليون لکيون آهن سي قابلي تعريف آهن. ۳. شاعر ڍولڻ راهيءَ جون به ڪجھ لوليون هٿ آيون، سي لکيون آهن. ۴. ڀاءُ پرت ماڌوداس، نرمل ڌام، جهولا محلا به خوشيءَ سان ڪجھ لوليون ڏيئي مدد ڪئي. ۵. ڀاءُ اشوڪ غافل به ڪجھ لولين جي مدد ڏني. ٦. سڀ کان وڏيڪ ٿورائتي مان ڀاءُ ڪمل ڀڳت جي آهيان جنهن منهنجي ڪتاب کي لولين سان جهنجهي مالامال ڪري ڇڏيو. ڀاءُ خود هڪ فون تي مونکي گهر اچي ساڌ موتي رام جون ڪافي لوليون ڏنيون. وڏي ڳالهه ته نياڻين جي لاءِ لولين جي کوج ڪندي به مونکي اهڙيون لوليون نه ملي سگهيون هيون اُهي به ساڌ موتي رام جون لکيل ملڻ سان ڇڻ دلي مُراد پوري ٿي. ڀاءُ ڪمل ڪجھ ٻيون لوليون به ڳولهي منهنجي ڪتاب کي لولين جي سينگار سان سينگاري ڇڏيو. ڪجھ لوليون شاعر پرسرام ضيا جون به ڪتاب کي ڪافي روشن ٿيون ڪن.

سلسلو

لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

جهولي او جهولي،
جهولي ۾ جهولي راڌا گوبند پيارو،
پاڳن وارو نصيبن وارو،
١- جهولي ۾ جڙيا ماڻڪ-موتي،
تنهن لُڏي تو راڌا گوبند جيوتي،
مٺي ٻولي وينو ٻولي جهولي ۾ جهولي،

منڙي لولي ماتا هيءَ پنهنجي ننڍڙي ٻچڙي کي جهولائيندي سمهاري رهي آهي. ننڍڙو ننڪت لوليءَ جي سُر سان مٺي ننڊ جي گود ۾ سمهين سپنن جي سنسار جو لطف پيو ماڻي.

سنڌو سنڌي سنسڪرتيءَ ۾ لوڪ گيتن جي ساهتيہ ۾ وڏي مهما ڇئي ويئي آهي. اهي گيت سنڌي سنسڪرتيءَ جو ورثو آهن. لولي بہ هڪ لوڪ گيت فوڪ لور جي قسم آهي. هي ننڍڙن ٻارن کي جڏهن هو ننڊ اکڙو ٿيندو آهي، سُمهارڻ لاءِ ڳائبي آهي. جيون ۾ گيتن جو وڏو مهتو آهي. جنم کا ن وٺي سورهن سنسڪارن لاءِ گيت آهن، جن جا سُر ۽ شبد الڳ-الڳ آهن. جڏهن جنم، ڇٺي، منڻ، شادي ۽ ستسنگ ڪيرتن لاءِ گيتن جي ڪمي نہ آهي تہ پوءِ ٻچڙي کي سمهارڻ لاءِ لولين جي ڪمي ڇو رهي؟

لولين ۾ سنڌي سنسڪرتيءَ جو ورثو سمايل آهي، هن جي شبدن ۾ سنسڪرتيءَ جي جهلڪ، مهڪ ۽ سُرهاڻ سمايل آهي. صرف سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ئي نہ پر مانو سنسڪرتيءَ ۾ بہ لوليءَ جي وڏي مهما آهي.

سنڌيءَ ۾ ”لولي“، هنديءَ ۾ ”لوري“ ۽ گجراتيءَ ۾ هن کي ”هالڙرو“ چئبو آهي. هر ماءُ چاهي اُها ڪنهن بہ ذات، مذهب ۽ صوبي جي هجي پنهنجي لوڪ گيتن ۾ لولي ضرور ڳائيندي آهي.

مان ٿورائتي آهيان سنڌولوجي جي جنهن ڪَوَر ڊزائن لاءِ چتر ٺهرائي موڪلڻ جي مهرباني ڪئي. اِن لاءِ مان شري لکمي ڪلاٽي ۽ شري صاحب بيجاڻي جي شڪر گذاري ڪرڻ بنا نٽي رهي سگهان.

ٻن اکرن جي انت ۾ اهو ضرور چوندس تہ هيءُ ڪتاب لکڻ جو مقصد آهي هر سنڌي ماءُ ۽ ڀيڻ کي سنڌي لولي ڳائڻ لاءِ لوليون ترج سميت ڏجن. ترج سان جلد لولي زبان تي چڙهي ياد ٿي ويندي آهي.

مونکي آشا ئي نہ وشواس بہ آهي تہ هن ڪتاب ۾ جيڪي لوليون ڏنيون ٿيون وڃن ڪافي آهن تہ بہ لولين جي رچنا جي ڪمي آهي. منهنجي هر ساهتيڪار، شاعر، پاٺڪ ۽ ماتائن، ڀينرن کي وينتي آهي تہ اُنهن وٽ ڪابہ لولي جيڪا هن ڪتاب ۾ نہ آهي تہ مونکي جلد موڪلي ڏين جيئن منهنجي دلي اِڇا آهي تہ مان ماتائن ۽ ڀينرن کي سِڌو لوليون لکيل ڪتاب هٿ ۾ ڏيان جيئن جلد هو سوَلي طرح لوليون پسند ڪري پنهنجي ٻارڙي کي سُمهارين ۽ اُنهن ۾ سنڌو سنسڪارن ڀري سنڌي لوليءَ جو ورثو سدا قائم رکن.

ترسو ترسو اڃان بہ اکر ختم نہ ٿيا آهن. لوليون لکندي مان بہ لوليءَ جي رنگ ۾ رنگجي ويئي آهيان، ٻڌو هيءَ ننڍڙي لولي:-

لولي ڏيئي سُمهاريان لال
قرب جي ڳنڍڙي منهنجو ٻال
گهوريان تنهن تان جِند ۽ جان
سڀ کان نيارو پيارو لال

١. لولي ڏئي سُمهاريان لال
کيان سنسڪارن سان مالامال
سنڌي ٻوليءَ ۾ ڳايان مان
ٻارڙي کي سُمهاريان مان

٢. سج، چنڊ، تارن ۽ پرين جي
چوان ڪهاڻي ڪنور، هيموءَ جي
روز ٻڌائي لولي سنتن جي
کوليان ڳنڍڙي سنسڪارن جي

٣. ٻچڙي کي ننڊ ڪرايان
سُر ۾ لولي ڳائي سُمهاريان
سونپيان هن کي سنڌ جي سوَغات
وڏو ٿي ياد ڪري امڙ جي بات

-ڪملا ٻنڻاڻي

ئي سمپرڪ ۾ چوويهہ ڪلاڪ هوندو آهي. ماتا ئي هن جي پهريون گُرو آهي ۽ ماتا جهڙا سنسڪار بالڪ ۾ وجهندي، وڏو ٿي هو انهن تي ئي آچرڻ ڪندو.

پلا ڪهڙي ماتا هوندي جيڪا ٻار ۾ سٺا سنسڪار نہ وجهندي. ماءُ لاءِ تہ ٻار ڪهڙو بہ هجي هن لاءِ املهہ، انمول ۽ جان ڪان وڌيڪ پيارو ٿيندو آهي. ماتا جي آسيس تہ ٻار قلبي-قولي، ڏن ڏوڻي رات چوڳني ترقي ڪري اهڙي اُڪير ئي ماتا جي لوليءَ ۾ هوندي آهي. لوليءَ جو اِتهاس تمام جهونو آهي. شاعرن، ڪوين، گيتڪارن، صوفين، سنتن، مهاتمائن لولين تي گهڻيئي ڪجهہ لکيو آهي. لولي هڪ سولو، مِٺو ۽ سُريلو گيت آهي، جيڪو ٻار کي ڪلاڪن جا ڪلاڪ ننڊ جي آغوش ۾ سمهاري سپنن جي ديش جو سئر پيو ڪرائيندو آهي.

ڇئبو تہ سرشٽيءَ جي اُتپتيءَ سان ئي لولي جي اُتپتي ٿي آهي. اوتارن، رشي-منين ۽ مهاپرشن جي مائرن بہ ٻارن کي لولي ڏيئي سُٺي جيون گهارڻ جي آسيس ڪئي آهي.

سنت ڪنوررام، سنت سائين ٽيئونرام، سنت ٽي.ايل. واسواڻي، سوامي شانتي پرڪاش، سوامي سروانند جهڙن سنتن کي بہ ماتا جي لوليءَ جا سنسڪار ٻج جي روپ ۾ پئجي ويا هئا ۽ هو ايشور جي ڀڄن ۾ لڳي نام جپڻ ۽ جپائي خود پوڄا جوڳ ٿي ويا.

لوليءَ ۾ ديش لاءِ حُب، سنڌ ۽ سنڌيت لاءِ اُڪير ۽ ديش جي صدقي ٿي وڃڻ جي ڀاونا بہ ماتائن جي لوليءَ ۾ شنڪ ڦوڪڻ سان ئي پري هوندي تڏهن تہ مهاپراڪرمي سنڌو نريش مهاراجا ڏاهرسين جهڙن سنڌ لاءِ قربان ٿي مثال قائم ڪيو.

اهڙي وقت ديش جي صدقي پنهنجي قرباني ڏيڻ وارن ۾ پلا ماتا جي لولي چونہ جذبو جڳائي ديش تي قربان ڪرڻ جو آهوان ڪندي، سنڌي گَوُرو بڻجي ويا، جن سنڌ لاءِ ڪلندي پنهنجا پراڻ نيوڇاور ڪري ڇڏيا. انهن جن ماتائن جي ٿڃ ۽ لوليءَ کي اوچو ٻَات

لوليءَ جي بناوت

لولي هڪ ٽڪو شعر آهي، جنهن ۾ ورائٽي ايندي آهي. هيءَ راڳ پيرويءَ ۾ لئہ سُرتال سان ڏيمي ۽ مٺي آواز ۾ ماتا جهولي ۾ جهولائيندي ٻارڙي کي لولي ڏيندي آهي تہ منڙن جهوڪن ۽ لوليءَ جو سُر ملي ڪري ٻار کي مٺڙي ننڊ جو جائزو ڪرائيندا آهن.

ورائٽي هينئن چئبي آهي:-

منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاڻي پرڻ تي وڃان،
منهنجي ٻچڙي کي لوڏيو مان پاڻي پرڻ تي وڃان.

لوليءَ جو اِتهاس

لوليءَ جو اِتهاس تڏهن کان ئي ليکبو جڏهن کان انسان جو جنم ٿيو. ماتا جي گود ۾ ٻارڙي جو اچڻ ۽ لوليءَ جو شروع ٿيڻ. هر ماءُ ٻار کي جهولي ۾ جهولائي، گوڏي تي سمهاري، جند پيهندي پنهنجي پاسي ۾ سُمهاري ٿپڪيون هٽي ٻار کي لوليءَ جي مٺي سُر سان سُمهاريندي آهي. اِن لوليءَ ۾ سڪيا، آسيس، ممتا، اُڪير، نينهن ۽ ڀاونائن سان ڀريل ٻول جيڪي دل جي اندرين گهرائيءَ مان نڪرن ٿا، دل جي سچائي ۽ اول گهول وڃڻ جي ڀاونائن جو اونهون اظهار آهي.

چوندا آهن اِهي ٻالپڻ جا سنسڪار ئي ٻار ۾ ٻج جي روپ ۾ سمائجي وڏي هوندي وڻ ۽ پوءِ ڦلن جي روپ ۾ وڏي وڃي وڻ ڪندا آهن.

هڪ دفعي جي ڳالهہ آهي هڪ ماتا ٻار کي ونوبا ڀاوي هڪ گياني، ڌياني ۽ سماج شيوي، سنت وٽ وٺي ويئي. ماتائون ٻار کي آسيس لاءِ سنتن، مهاپرشن وٽ وٺي وڃي آسيس ڏياريندون آهن، جيئن ٻار بہ اُنهن جهڙو پڙهيہ آتما ٿئي. ماتا چيو سائين هن کي سٺن سنسڪارن جي آسيس ڏيو. ونوبا ڀاوي چيو، ماتا هن جي سنسڪارن جي پيڙه تہ پئي چڪي. ٻار چئن سالن تائين ماتا جي

سنڌين ۽ سنڌ جي سنسڪرتيءَ جو ورثو آهي جو اڄ به قائم آهي.

اڳاٽي وقت ۾ چوٽي هئي ته ٻار جيتري دير ننڊ ڪندو اوترو بدلمان ۽ پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيندو. پر اڄ جا ٻار ته اهڙا سُک ڦٽيا آهن جو اک چنيي ۽ اجهو اُٿيا. اڄ جي ماڊرن مائرن کي پلا سنڌي لولي اچي ڪٿي ٿي؟ مونکي پهريون ڀاءُ جو پوٽو جائو ته جائي ٿي ته ڪونه وڃي سگهيس. باقي ٽن مهينن کان پوءِ پهتس ته ڏسان ٻار کي منهنجي ڀاجائيءَ جي نونهن موبائيل جي ٽيونس ٻڌائي ۽ فلمي لولين جي ڪئسيٽ هلائي ويٺي سُمهارڻ جي ڪوشش ڪري. مون عجب مان ڪلي چيو، ڇو توکي ڪا لولي سنڌيءَ ۾ ڪونه اچي ڇا؟ پوءِ پلا روز ڪئين سمهندو آهي؟ چيائين مان ته نوڪريءَ تي ويندي آهيان. هن جي ڏاڏي ئي هن کي سُمهاريندي آهي. مونکي ٽائيم ڪٿي آهي لوليون سکڻ ۽ ڳائڻ جو؟ مون چيو واه ڙي شهري ۽ ماڊرن ماتا! لولي ياد ڪرڻ ڪا ڏکي ڳالهه آهي ڇا؟ پوءِ مون ٻارڙي کي جهولي ۾ لوڏيندي هينئن لولي ڳائي سُمهاريو، هو جهٽ ننڊرا ديويءَ جي گود ۾ سُمهين منا سپنا ڏسڻ لڳو ۽ گهڻو وقت سُمهيو پيو هو. اُها لولي هئي:-

ڪنهيا لولي ڪانهه لولي، ڪنهيا لولي ڪانهه لولي،

توکي ڪرشن جهولايان، توکي موهن جهولايان،

تنهنجي لالڻ جهلايان ڊولي، جهلايان ڊولي ڪنهيا...

سُر سان ڳايم ته ٻار سمهين آرامي ٿيو. ننڊ اکڙو ٻار ته چڙچڙو ٿيندو. ننڊ ڪري تازو-توانو ٿي راند ڪندو، ماءُ کي تنگ به نه ڪندو. پوءِ اسان خوب گهٽي ڏينهن جون ڳالهيون ڪيون جو ڏيا ئي مهينن ۾ هئاسين. ٻار جي ڏاڏي ڪٿي ٻهراٽي تي ويئي هئي. جڏهن موٽي ته اچي پنيان پئي ڇئي ديدي توهان جيڪا لولي ڳائي آهي مونکي به سيکاريو ۽ ڳائي ٻڌايو ته لعل کي روز ڳائي سمهاريان. ايترو ئي نه سنڌي لولين لاءِ اسين ڊائري ۽ پين ڪٽي لعل سائينءَ

ڪري تواريخ ۾ سونن اکرن سان پنهنجا نالا لکائي ڇڏيا. امر شهيد سنت ڪنوررام، امر وير هيمو ڪالاڻي، شري ميگهراج لُلا، سيٺ هرچندراءِ وشنداس، وير هاسارام پمناڻي، شري پريم رامچنداڻي وغيره شهيد ٿيا آهن، جن سنڌ ۽ سنڌين جو ڳاٽ هميشه لاءِ مٿي ڪري ڇڏيو.

پلا اڄ جون مائرون لوليون ڏيڻ ۾ گهٽ ٿوريئي آهن. تازو مثال آهي ته جڏهن جن-گڻ-من مان "سنڌ" شبد کي هٽائڻ جي مهم ڇڙي ته سيني سنڌين جو رت ٿهڪڻ لڳو ته ائين نه ٿئي جو سنڌ جو ورثو ئي اسان کان دور ڪيو وڃي. ان تي سيني سنڌين اهڙي مهم ڪٽي ڇيڙي جو ڪير اِن ڳالهه کي اڳتي وڌائڻ جي جرئت نه ڪري سگهيو. اِهو معاملو اُتي ئي ختم ٿي ويو. سنڌي جاڳرت آهن پنهنجي ورثي ۽ اڳوڻي سڀيتا-سنسڪرتي ۽ ماتر ڀومي لاءِ، راشٽريه گيت ۾ اسان جي سنڌ اونچو ڳاٽ ڪيو بيٺي آهي، بيٺي هئي ۽ بيٺي رهندي.

اوتارن ۾ جيئن رام ۽ ڪرشن به مانش جنم وٺي ماتا جي لوليءَ جو آنند وٺي سمهندا هئا. رام ۽ ڪرشڻ کي نند آڻڻ لاءِ ڪوشليا ۽ جسودا ماتا کي به لوليون ڏيئي ٻارڙن کي سمهارڻ جا قصا تلسيداس ۽ سورداس جي ڪويتائن، چوپاين ۽ گيتن ۾ ڳايا ويا آهن.

نٽکٽ ڪرشڻ هر هر اکڙيون کولي ڏسي ٿو ته ماءُ جهولي پرسان ويٺي به آهي يا ڏڏ ولورڻ ويئي؟ ٻار جيسين گهري نند ۾ نٿو سمهين ماتا کي لولي ڳائڻي ئي ٿي پوي. هندوڙي جو لوڏو به اُن سان گڏ اچڻ ضروري آهي. پڪي نند اچڻ کان پوءِ ٻار پراڻي زماني ۾ ته چار-پنج ڪلاڪ سمهيا پيا هوندا هئا. تڏهن مائر سوچينديون هيون ته ٻار جو گلو خشڪ نه ٿي وڃي انڪري چاٽو تاهي رکنديون هيون. جيڪو جوهرنڪي مصري ۽ نندن ڦوٽن کي پيهين ڪپڙ ڇاڻ ڪري رکبو هو ۽ گهڻو وقت سمهڻ تي ٻار کي آڱر سان تر چٽايو ويندو هو ته ٻار سنتوش ۾ سمهيو پيو هوندو هو. اِهو

سنڌ کي جاگرافيءَ جي لحاظ سان پنجن قدرتي ڀاڱن ۾ ورهايو ويو آهي:- سرو، وچولو، لاڙ، ڪڇ ۽ ڪوهستان. هر هنڌ جي ٻوليءَ ڳالهائڻ ۾ ڪجهه بدليل سُر هوندا آهن. سري واري ڀاڱي ۾ لوليءَ جو قسم چيو ويو آهي. جيئن هڪ لولي هيءَ به سرائڪي ٻوليءَ ۾ هت نه صرف ٻارن لاءِ پر ڪجهه عشق مجازي لولين جي جائزي واريون به آهن.

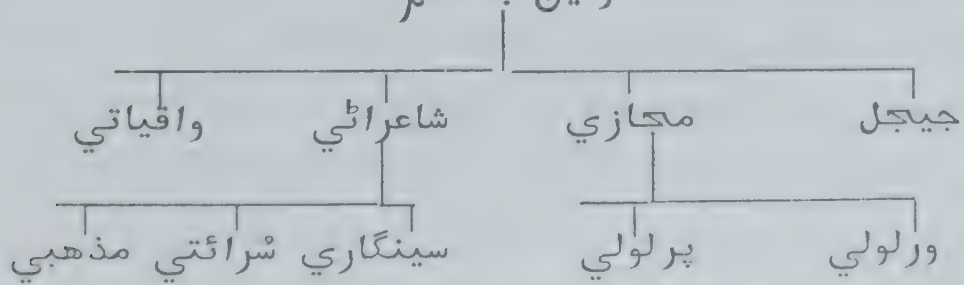
جيجل لولي

چوندا آهن ٻار معصوم ۽ ڀولو ٿيندو آهي هر برائيءَ کان محروم. ان ڪري هن کي ڀڳوان جو سروپ مڃيو ويو آهي. هن ۾ ڇل-ڪپٽ نه ٿيندو آهي. ماءُ لاءِ ته هو اکين جو تارو ٿيندو آهي، ساهه ۾ پيئي ماءُ ٻار کي سانديندي آهي ڇو جو هو ايڏو نرمل، ناسمجهه ۽ ابوجهه هوندو آهي جو پوري طرح ماءُ تي ئي متاثر ٿيندو آهي. ماءُ کي سڀني ٻارن کان پنهنجو ٻار ئي سندر، پيارو ۽ نماڻو لڳندو آهي. راجا جنڪ جي زماني جي ڳالهه آهي ته اشٽاوڪر جيڪو رشي پتر. جڏهن ٻارڙو هو گود جو ته ماءُ ڪٺي سکين سان ملڻ وئي. سڀ مائر ٻارن کي گود ۾ رکي وينيون هيون ته اُتي ڳالهه- ڳالهه ۾ اِهو سوال اُٿيو ته ڪنهن جو ٻار سڀني کان سندر آهي؟ اِها ڳالهه جڏهن اشٽاوڪر جي ماءُ کان پڇي ويئي ته هن اهو چوڻ ۾ دير نه لڳائي ته "منهنجو ٻار ئي سڀني ٻارن کان سندر آهي." جڏهن ته اشٽاوڪر اٺن هنڌن ٽيڙو هو. مطلب ته سندر نه هو پر ماءُ جي نظر ۾ هن جي ڪابه ڪمي ماءُ کي نظر نه آئي، پر پوءِ وڏو ٿي هو راجا جنڪ کان شڪشا وٺي وڏو رشي ٿهي ويو، ڳُڻي هو. سچ آهي سرير جي سندرتا نه ڏسجي آتمڪ سندرتا ڏسجي ته ماءُ اهڙن ٻچڙن کي لولي ڏيئي آسيس ڪندي آهي ته ٻچا تون سدائين خوش رهين، ڦلجين-ڦولجين، بهادر بڻجين، راجائي ماڻين، جڳ-جڳ جيئين، سُهڻي وني ماڻين، خاندان جو نالو روشن ڪرين، اهڙي هن

جي دربار ۾ وياسين جو لعل جو جڏهن ٻهراڙو ۽ ستسنگ ٿيندو آهي
تہ سنت-مهاتمائون، ستسنگي، ٻار کي لولي بہ ڏيندا آهن ۽ هر ماءُ
جي تمنا هوندي آهي تہ ٻار کي لولي ڏياري پوءِ ستسنگي ٻار کي ڳود
۾ کڻي لولي ڳائي آسيس ڪندا آهن جيئن تہ رنگدار هندورو،
ريشمي ڏوري، ڪجل ۽ چوليءَ ٻاري ۾ ڳائڻ. لوليءَ ۾ جهڙو ان
تهڙو من واري چوٽي ڦهڪي ٿي جنهن ديش يا ڳوٺ جا جهڙا ريتين
رسمن، اُتان جي ٻنين، ساوڪ، وڻ-ٽڻ، چنڊ تارا، ڪاڏو پيتو، ويس
وڳا، ڏڻ وار، ورت پوڄا هوندي لولين ۾ بہ اُن جو احوال ضروري
هوندو. سنڌي لوليءَ ۾ سنڌ جي سورمن ۽ هند جي بهادرن ناميارن
مهاپرشن جا قصا، اُتان جي آب هوا، مندون، جڳهين ۽ مالڻ ٿولن
جا قصا لوليءَ ۾ هوندا آهن. خاص ڪري ماتا لولين ۾ پنهنجي
آسيسن، نينهن ۽ اُڪير جو اظهار ڪندي آهي. ماتا سنڌ جي لوليءَ
۾ سنڌو ندي، اُتان جي سيپتا، سنسڪرتي، درويش، فڪير، قدرتي
نظارن ۽ حُب وطنيءَ جو ذڪر ڪري ٻار ۾ جنم ڀوميءَ جي ڄاڻ
نندپڻ ۾ ئي لوليءَ ذريعي وجهي ڇڏيندي آهي. اسان جي ڏاڏي بہ
اسان کي لولي ڳائي سمهاريندي هئي، جا اڄ بہ ياد آهي.

”ايڪ چندرما نولک تارن،
رڻ پٽ ۾ تہ ڳذارن.“ ياديون ڏنڌليون آهن.

هاڻي اچو تہ لوليءَ جي قسمن جي ڄاڻ ڪيون. ڪجهہ لوليون
عشق مجازيءَ جي پئدائش آهن جن ۾ عاشق معشوق لاءِ پريم،
جدائي وغيره جو اظهار بہ آهي.



ايندو پريو تو در ڪاهي،
تنهنجي سنگ ۾ گهمندي ٽولي. پٽ....

ماتا ٻار ڪي هن جو وار ٻه ونگو نه ٿئي، اؤڪي ويل نه ڏسي، سدائين مزا ماڻي اِها ماءُ جي آسيس سچ آهي ماءُ نه صرف ٻار لاءِ ئي املهه آهي پر ٻار پاڻ به پلي ٻارن وارو ٿي پريو مڙس ٿي وڃين ته به ماءُ لاءِ ته هو ٻار ئي رهندو ۽ ٻڍو ٿي به ماءُ جا ٿورا نه وساريندو:-

ماتا جي ٿئي آش اهائي،
ڏينديءِ پٽڙا آسيس اِهائي،
اؤڪي نه ڏسندين ڪڏهن ڪائي،
تنهنجي رنگ ۾ رڇجندي چولي،
پٽ پينگهي ۾ ڏيانءِ توکي لولي،
مٺي رام جي ٻولڇ ٻولي، مٺي ٻولي. پٽ....

اِن ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته جڏهن کان استريءَ کي ماءُ جو درجو ٿو ملي تڏهن کان ئي لولي به وجود ۾ آئي آهي. لولي ٻارن جي ننڊ لاءِ گيت آهي، هڪ قديم صنف آهي.

هاڻي "ماستر رانجهل" جي هن سنڌو مهڪ واري لوليءَ جو مزو به وٺون :------

لولي لولي ڏيان لال لولي،
سائين ڪندءِ تنهنجي سولي،

1. مکڻ ڪارايان کير پياريانءِ
تيل ڦليل ۽ عطر لڳايانءِ
هيرن جڙيل گهڙايان ڏولي. ڏيان لولي...

2. مٽ مائٽ سڀ خوش پيا ٿيندءِ
ٽول ڏيندءِ ۽ ڪڇ ۾ کڻندءِ
رنگ ۾ رنگي تنهنجي چولي. ڏيان لولي...

جي آسيس سچي دل سان ٻار کي لوليءَ ۾ ڏني ويندي آهي.

ٻچڙن لاءِ لوليون

جڳ-جڳ لال جواني شل ماڻين
سنهڙي سُهڻي ونڙي تون آڻين
شل ماڻي تون لڏڻ سان- لال ڏيانءِ توکي لولي
ڪنهيا لولي ڪانه لولي....

ماتا ۾ سنڌو سنسڪار ڀريل هوندا ته لولي به من جي ڀاونا جي ترنگن ۾ ڀريل هوندي، سڪ ڀري دلي تمنا سُٺن سنسڪارن جي ڪاڻ ڏيڻ لاءِ، داني، ساڌ-سنگت جو سنگ ڪرڻ وارو، گروءَ ۽ ماتا پتا جو رام جيان آگياڪاري ٿيندين ۽ سک ماڻيندين. اهڙي هڪ لولي ماتا پنهنجي پياري ٻچڙي کي ڏيئي رهي آهي.

پٽ پينگهي ۾ ڏيانءِ لولي،
مٺي رام جي ٻولڻ ٻولي،

ا. داتا داني پٽڙو ٿيندين
سوالي خالي ڪين ڇڏيندين
پنهنجا پراوا گهر تون اڏيندين
تنهنجي خالي نه رهندي جهولي. پٽ...

٢. سنگ ساڌن جو ڪندين چاڻي
گڻ گيان جو ٿيندين ڪاڻي
پڙهي گرن جي پريم سان ٻاڻي
ايندو بسنت ڳائيندين هولي. پٽ...

ماتا ته (پٽ يا ڌيءُ) پنهنجي ٻار تي قربان ٿي وڃڻ لاءِ تيار آهي پوءِ دل، تمنائون ٻارڙي کي آسيس ۾ ڇو نه ڏئي.

٣. ساڌ سنگت جي شيوا ڪمائي،
چار پدارٿ وٺندين پائي،

۴. جنم ڏينهن جو واڌايون ڏيندا مڙد مايون،
هئڻي برت ڏي تو يو چئي توکان ڪيڪ ڪٽايان تي.

۵. اِندرپوريءَ جي منا آڻيندين تون اپسرا،
لاڏا تنهنجي ڳائڻ لاءِ "موتيءَ" کي گهرايان تي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ماتا ٻچڙي کي آسيسون ڪندي ڪيئن ي ويچارن ۾ اُڏاڻ ڪري قدرت کي بہ ٻچڙي لاءِ اُن جي ضرورت ر ناهي لوليءَ ۾ اهڙا رايا تي ڏئي جو ڪن ۾ سُر جي سُرهاڻ ۽ من آنند جي لهر جو احساس پئي ڪرائي. منڙي هير ٻچڙي لاءِ مڌر بت تي ڳائي، هوا هٿن سان جهولو تي جهلائي.

ماتا رام ۽ ڪرشن جا مثال ڏئي ٻچڙي کي سُمهاري تي جو م ۽ ڪرشن بہ ماتائن کان لولي ٻڌي سُمهندا هئا ۽ مانک جنم ۾ ي اُهي ئي چيشٽائون ڪيائون جهڙيون ٻار نندپڻ ۾ ڪندا آهن. يئن جسودا کي ڪرشڻ ۽ ڪوشليا کي رام پيارو آهي تيئن تون هنجي لاءِ پيارو آهين :----

ترج- يشومتي مئيا سي (فلم - ستيم شوم سندرم)

تل- گهران تي دعائون تو لاءِ جهلي مان بہ جهولي،
ڏيان لال لولي تو کي ڏيان لال لولي.

١. مني هير تو لاءِ منڙا مڌر گيت ڳائي،
هوا تي هٿن سان تنهنجو جهولو جهلائي،
باغن مان پنورا آيا ناهي پنهنجي ٽولي، ڏيان لال...

٢. يشودا کي نند دلارو ڪيڏو نہ پيارو،
ڪوشليا جو رام آهي جيءَ جو جيارو،
منهنجي لاءِ سڀ ڪجهہ تون آ... هاڻي الولي، ڏيان لال...

٣. مارڪنديہ وانگر منڙا وڏي عمر ماڻي،
ڌرَوَ وانگر روشن ٿيندي تنهنجي ڪهاڻي،
هيرن سان "موتي" تنهنجي چتايان مان چولي، ڏيان لال...

٣. پيءُ ماءُ جي آڱيا ۾ رهندين
جواني ماڻيندين شل جوڙو ٿيندين
سائي هوندي تنهنجي سدا جهولي. ڏيان لولي...
۴. وڏڙو ٿيندين اسڪول ويندين
ڳانڍي ۽ جواهر لعل جهڙو ٿيندين
”رانجهن“ چوي آهي سنڌي تنهنجي ٻولي. ڏيان لولي...

لوليءَ سان جڏهن ترج به ڏجي ٿي ته هن جي سُر ۽ شبدن جي پڪڙ تمام سولي ٿي ٿئي ۽ ٻه-چار دفعا هڪ ئي لولي ڏُهرائڻ کان پوءِ ياد ٿي زبان تي چڙهي ٿي وڃي ۽ پوءِ پڻ تائين ئي نه پوٽن ۽ پڙپوٽن تائين ڏاڏي پئي ڳائيندي ۽ ٻار پيا پلجندا.

هڪ ٻي لولي ٻارڙي جو گهر ۾ احساس ئي سڄي گهر کي سجائي ٿو وٺي. جيجل پٽڙي کي سيني سان لڳائي اهڙو آنند ٿي ماڻي جنهن جو بيان شبدن ۾ ڪرڻ ته ممڪن ئي نه آهي.

ڪجهه لوليون ”ساڌ موتيرام“ چوي ماتا کي پنهنجو ٻار ايترو ته سندر ٿو لڳي جو هوءَ ٻار جي ڳل تي يا ڪن جي پٺيان ڪارو ٽِڪو لڳائي هن کي هر بري نظر کان بچائي ٿي. چو جو ڏن سمپتيءَ کان وڌيڪ ٻار ئي ماءُ جي پونجي آهي. اهڙي سندر لولي به ڏسو:---

ترج- يئيا ڪا يهه گهر بهنا (فلم - داتا)

ٽل- لولي ڏئي لالڻ کي جهولي ۾ جهلايا ٿي
پنهنجي پياري پٽڙي کي سيني سان لڳايان ٿي.
١. ساري گهر گلشن ۾ تنهنجي مهڪ ٿي پسان،
گهوريان مان جان جسم گهر تو لاءِ سجايان ٿي.
٢. چنڊ ۽ سورج کان وڌيڪ آهي تنهنجي روشني،
ڪارو ٽڪو ڳل تي هٽي نظر کان بچايان ٿي.
٣. لکن ۽ ڪروڙن کان وڌ تون آهين منهنجي پونجي،
سهڻا طوطا صدقي وڃان لڪ تو لاءِ لتيان ٿي.

جيئن درهياءَ جي چولي، لولي ڳايان لولي.

ماتا جهولي ۾ لولي ڏيندي ٻچڙي لاءِ ايڏا تي خواب ڏسي تہ تون جهٽ وڏو ٿي جواني ماڻ، ولائت وڃين پنڊت "نهروءَ" وانگر پڙهي ڊگريون وٺي اچ. تون پنهنجي ڪنوار سان خوشيءَ سان جيون آباد رکين. ايڏا سپنا ماتا هيڏڙي ننڍڙي ٻار لاءِ اُٺي تي وٺي. "موتيءَ" جي هيءَ لولي توهان بہ ملي ڪري ڳايو.

ترج- مين اِڪ راجا هون / (فلم - اُپهار)

تل- تون پٽ راجا ٿين توکي ملي راڻي
ڪنهنجي نظر نہ لڳي توکي تون سدا خوشيون ماڻي.

١. تو لاءِ ٿهندو سونو هندورو سهڻو سڀاجهو ٿيندين سدورو
جهولن ۾ جهولائي توکي پرين جي راڻي.

٢. ڪيئي تہ ڏيندا توکي سلامي ڪڏهن نہ ڪندين ڪنهنجي غلامي
اهڙا تو لاءِ ڏسان ٿي سپنا تون وٺڙي آڻين.

٣. پٽ پڙهڻ تون ولائت ويندين پڙهي تون نهروءَ وانگر ايندين
ايم.اي.، بي.اي. ڪري پڙهائي تون ڊگريون آڻين.

٤. جيسين آهن سج، چنڊ، تارا وڏي عمر تون ماڻين پيارا
کلندي ڪڏندي شال خوشيءَ ۾ تون جواني ماڻين.

ماتا دُعائن مٿان دُعائون ڪري ٻچڙي کي ڳڻن سان مالا مال ڪرڻ جون آسيسون ٿي ڪري. سندر ۽ ڳڻوان ٻالڪ کي تہ نظر بہ جهٽ لڳندي آهي. ماتا نظر کان بچائڻ جي دعا بہ ٿي ڏئيس:---

ترج- چاهي لاک طوفان آئي (فلم - پيار جهڪتا نهين)

تل- لالڻ مان ڳايان لولي تنهنجي آ مٺڙي ٻولي
جانب تون جڳ جڳ جيئندين ڪنڊ ڪير سان تون پيئندين
دل ٿي ڪري هيءَ دعا منهنجا موهن مٺا
سڪڙا تون ماڻين - سدا منهنجا لالڻ مٺا

١. صبوح ساڻ سورج توڏي ڦهلايون پنهنجون ٻانهون

ماتا تہ ٻچڙي جي ڪِل سان ڪِلي ٿي ۽ ٻار روئي تہ پاڻ بہ روئي ٿي ڏئي. شل ٻچڙي کي تتو واءُ نہ لڳي. ماءُ ور ور اها ئي آسيس ٿي ڪري تہ ٻچڙو وڏي آرجيا ماڻي اهڙي ئي ٻي منڙي لولي ٻڌو :-

ترج- پول گيا سب ڪڇ (فلم - جولي)

ٽل- جهولو جهلايان ٿي، سينڌ سجايان ٿي هو هو،
منڙي ٻولڇ ٻولي، لولي ڳايان لولي.

١. اڳڻ ڪيئي اُجيارو، تون تہ پراڻن کان بہ پيارو
تو ۾ رکيون اٿم اُميدون، مونکي تنهنجو آهي سهارو
تنهنجي لاءِ گهُران ٿي مان دعائون
تو تي فدا آهن مست هوائون.
صورت ڀالي-پولي، لولي ڳايان لولي.

٢. پيرن فقيرن تي تو لاءِ مان باسيون هيون باسون
مس مس مرادون سي پنيون ٿيون دل جو آسيون
تون جو آئين گهر بهار اچي ويئي
خوشيون ڪٽي چڻ هزار اچي ويئي
ڇا ڏياري ڇا هولي، لولي ڳايان لولي.

٣. جڏهن جڏهن تون کلين ٿو، منهنجو من ٿو مسڪرائي
جڏهن جڏهن تون ٿو روئين، منهنجي دل ٿي ڳڀرائي
سائين توکي وڏي حياتي ڏيندو
تنهنجو دک درد دور ٿي ويندو
سائت ٿيندءِ سوَلي، لولي ڳايان لولي.

٤. تارن ستارن کان سندر، تنهنجي صورت آ شاهاڻي
پنهنجي پسنديءَ سان ايندين، تون پرڻجي پٽراڻي
سهڻي سٺي تون شل ونڙي آڻين
"موتي" چوي تون شل مؤجون ماڻي

ڏسي پئي لال کي ڏسي. پلا ٻچڙا هن جي اکين جو سج ۽ چنڊ جيڪو ماتا کي روشني تو بخشي. تون واپاري ٿيندين ۽ ڪروڙ ڪنا ڪندين. ماءُ پٽ کي آسيسون ڏيڻ ۾ ڪابہ ڪسر نہ ٿي رکڻ چاهي. ڏسو اهڙي پياري لولي:-----

ترج- هم تمهين چاهتي هين ايسي (فلم - قرباني)

ٿل- توکي لالڻ ڏيان مان لولي، تون جڳ جڳ جيئين
شل وڏڙو ٿيئين، ماٺي جواني منا ٻول ٻولي.

۱. تو لاءِ هيرن جو ٺهرايان هندورو، ڏوري ريشم سندي
مان تنهن ۾ وجهي، لوڏيان لالڻ تون ٿيندين سدورو

۲. تنهنجو چمڪي سدائين ستارو، ڏسي توکي جيئان
چنڊ سورج جيان، منهنجي آهين اکين جو تارو

۳. توکي لڳنديون نہ ڪوسيون هوائون، ڪڏهن دک نہ ڏسين
سدا سکڙا پسين، درويشن جون آهن دعائون

۴. ڪندين سهڻا جڏهن تون شادي، مان بہ نچندس تڏهن
ويندين ساهرن جڏهن، وٺي ايندين سٺي شهزادي

۵. تون تہ ٿيندين وڏو واپاري، "موتي" منهنجا منا
ڪندين ڪروڙ ڪنا، هوندءِ نؤڪر چاڪر چؤڌاري.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ جيجل نندڙڻ کان لولي ڏيئي ٻچڙي ۾ سُنا سنسڪار پنهنجي آسيسن سان ملائي ڏئي ٿي. ٻچڙو وڏڙو ٿيندو ۽ جڻيون پائيندو. هر هندو ذات ۾ اِهو رواز آهي تہ شاديءَ کان پهرين جڻيون ضروري پائيندو آهي تڏهن ئي هو هندو چوارائيندو آهي ۽ سنڌين ۾ بہ اِهو ئي رواز سنسڪارن جي روپ ۾ هلي رهيو آهي. جڻيو چاهي نندپڻ ۾ پائجي چاهي جوانيءَ ۾ پر ڪي ڪي تہ شاديءَ کان هڪ ڏينهن پهرين بہ جڻيون پائيندا آهن. اڄ ڪلهہ تہ درٻارين ۾ ساموهڪ جڻيان پائڻ جو رواز ٿي ويو آهي. جنهن ۾ ماتا-پتا ٻار کي نندپڻ ۾ ئي جڻيون پائي هن کي سنڌي سنسڪارن

توکي ڏسڻ جي ڏڻ ۾ پنوَرن جون ٽوليون آيون
مؤسم جا مست نظارا هر هر ٿا جهانڪن پيارا
آهن جو توتي فدا - فدا منهنجا موهن مٺا.

٢. تنهنجو آ سهڻو چيهرو نيڻن ۾ ساگر گهرو
تنهنجي هن ڪومل تن تي آهي ماءُ جو ڏس پهرو
سپنن جا پنک پساري آئي نند نيڻن دواري
مست لڳي پئي هوا - هوا منهنجا موهن مٺا.

٣. مکڻ ماکي کارايان سهڻا وستر پهرايان
بچائي بري نظر کان چکي چاتيءَ سان لايان
"موتي" مون باسون باسيون، پوريون ٿيون منهنجون آسون
ماڻي تون جڳ جا مزا - مزا منهنجا موهن مٺا.

هاڻي هڪ ٻي لولي ڏسون جنهن ۾ ماءُ ٻار کي مکڻ ۽ ماکي چٽائي هن کي جيون ۾ مٺو ٻولڻ جي آسيس ٿي ڪري. ماکي سرير کي پشت ڪرڻ لاءِ شکتي ورڌڪ آهي. هيءَ سرير کي بيمارين کان بچائڻ لاءِ، گلازتن کي دور ڪرڻ لاءِ سکشم ٿيندي آهي. سرير تي گهاءُ لڳڻ تي به ماکي لڳائبي آهي. مطلب ته ماکي سرير لاءِ پشتي ورڌڪ آهي. وڏي عمر ماڻين جو مون توکي پيرن کان پني ورتو آهي:- - - - -

ترج - منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو (ڏن - پاڪستاني)

ٿل - توکي هندوري ۾ لوڏي مان لالڻ ڳايان لولي.

١. ماکي مکڻ چٽايان توکي ٻولڃ منڙي ٻولي، توکي...

٢. وائه نه ڪو سو لڳندءِ ڪڏهن سائت ٿيندءِ سولي، توکي...

٣. جهولڻ جوت جڳائي منهنجي ٻٽندس تنهنجي گولي، توکي...

٤. پيرن کان مون پني آ ورتو صورت ٻالي - ڀولي، توکي...

٥. "موتيءَ" وانگي مؤجون ماڻي ماڻي عمر الولي، توکي...

چوندا آهن ماتا جو من آهي ميڻ. ٻچڙي ۽ ٻچڙيءَ لاءِ ته هوءَ ماس به ڪوري ڏئي. ماءُ ته ٻچڙن کي وڏو ٿي ڏسڻ لاءِ پئي سِڪي.

هڪ ٻي منڙي لولي ڳايون:-

ترج- ڪان ۾ جهمڪا (فلم- ساون ڀادو)

ٿل- لالڻ ڏيان مان توکي لولي ٻولڇ منڙي ٻولي
سائين پرسنرام پري آ، خالي منهنجي جهولي
ڏيان لال لولي توکي ڏيان لال لولي...

١. مسري مکڻ مان کارايان، ويس وڳا مان پارايان
سوني سندو نهرايان، تنهنجو هندورو
جهولي ۾ پڻ جهولايان، لوليون ۽ لاڏا ڳايان
تلڪ لڳايان توکي ٿيندين سدورو
راند ڪرين تون، تون وٽي تون، چڻ لڳي تو توسان روشن جهان
گلڙن کان پي نازڪ آهين صورت ڀالي ڀولي...

٢. ننڍڙي مان وڏڙو ٿيندين، پڙهي جڏهن تون گهر ايندين
پاس تون ٿيندين پٽڙا، هر امتحان ۾
سنتن لاءِ شيواڌاري، وڏڙن لاءِ آگياڪاري
ڳالهه چيم جا پٽڙا رکجانءِ ڌيان ۾
وڏي عمر ماڻين شال آڻين پٽراٽي پيارا صدقي وڃان
"موتي" تنهنجي در تي قسمت پاڻ ٿئي شل گولي...

سچ آهي لولين جي آسيس تا عمر ٻار تي اثر وجهي ٿي ۽ هن کي سنسڪاروان ۽ گڻن ڀريو خزانو ٿي بخشي. هاڻي هڪ ٻيءَ لوليءَ ۾ ته ٻار ايشور جو روپ ٿيندو آهي ڇو جو هو ڪوڙ، ڪپٽ، ڇل ۽ وير- ورود، اونچ نيچ جي ڀاونا کان پري نرمل من وارو ٿيندو آهي. هن لوليءَ ۾ ماءُ به ٻار کي لولي ڏيئي اِهو ٿي چوي ته تنهنجو من ته هڪ مندر آهي. مندر جو مطلب نشپاپ، پوتر ۽ جيوترمان. پٽ تون ڀاڳن وارو ٿين. هونئن به چيو ويو آهي وقت کان پهرين ۽ ڀاڳ کان وڌيڪ ڪنهن کي ڪجهه نه ملڻو آهي. اِن ڪري جيڪر ڀاڳ ئي ٻلوان ٿيندو ته قسمت جو ستارو ته چمڪندو ئي چمڪندو. ڳايو

ڪان واقف ڪرائي ڇڏيندا آهن. سموهه جٽئي ۾ خرچ جي بچت، وقت ۽ محنت جي بہ بچت ٿئي ٿي ۽ ماءُ-پيءُ کي گھٽي جفاڪشي نہ ٿي ڪرڻي پئي. هاڻي هڪ ٻي ماتا جي آسيسي لولي ٻڌو:---

ترج- نظر لڳي نہ ساٿيون (فلم- ديس پرديس)

تل- نظر لڳي نا ننڍڙي کي، اري هو هو هو هو
جهولن ۾ جهولي، سدائين ڦولن ۾ ڦولي

۱. سهڻو سباجهو آهي سدورو منهنجي اکين جو تارو
جنهن کي ڏسي پئي جيئان هميشا منهنجي جيءَ جياريو
واءُ نہ ڪوسو لڳندس ڪڏهن گھر جو آ اُجيارو
ساهہ منهنجي ۾ آهي سمايل پراڻن کان ٻي پيارو
جيءَ ۾ جنهن لاءِ جايون جوڙيان
پير ڪٽي اچ هوريان هوريان
ياڪر پائي ڇاتيءَ لايان لوليون لاڏا تو لاءِ ڳايان
تنهنجي پائڻ لاءِ سنتن کي روز ڪيم ارداسون
پنيون آسون، جهولن ۾ جهولي...

۲. جٽيون پائڻ ڪان پوءِ ”موتي“ ٿيندي تنهنجي شادي
اِندرپوريءَ کان ايندي تنهنجي لاءِ سهڻي شهزادي
گھورون گھوريندا سيئي گڏ جي ڏاڏو توڙي ڏاڏي
پٽڙن پونڙن ڏوهٽن سان ٿيندءِ گھر ۾ آبادي
شير شواجيءَ وانگي سياڻو ٿيندين تون مومل جو راڻو
پنهنجا بنگلا پنهنجون ڪاريون لهندين تون سيني جون سارون
آهي اِها آسيس اسان جي ماڻي شال جواني

مٿين سندر لوليءَ کان پوءِ اچو تہ ڏسون تہ ماتا کهڙيون ٿي آسيسون ڪري تہ تون ننڍڙي مان وڏڙو ٿي پڙهڻ ويندي ۽ وڏا امتحان پاس ڪندين، سنتن جي شيوا ڪري، وڏڙن جي آڳيا مڃين پنهنجو جيون سڦل بڻائج اِهي منهنجون ڳالهيون ياد رکج. هاڻي

اهڙي مٺي لولي به توهان جي سامهون آهي:-

ترج- آ جا ري آجا (فلم - نوري)

تل- لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙا لولي
جهولن ۾ جهلايان ڙي، لولي لولي

١. ننڊڙن ننڊڙن رانديڪن سان توکي راند ڪرايان
ياڪر پائي ڇاتيءَ لائي ٻانهن ۾ جهولايان
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙا لولي
ساهه اندر تہ سمايان ڙي...

٢. رات پياري تارن واري چنڊ تي ساز وڃائي
ننڊ جي راڻي تو لاءِ سياڻي سپنا تي سجائي
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙي لولي
سيني سان لڳايان ڙي...

٣. ڪومل ٻانهون نرمل نگاهون ڪن ٿيون ڪهڙا اِشارا
”موتي“ منهنجي آ آسيسا جڳ جڳ جيئندين پيارا
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙا لولي
تنهنجي سيند سجايان ڙي...

ماتا ٻار جي سندرتا جي تشبيهہ قدرتي نظارن سان ٿي ڪري جو قدرت قادر جو ڪرشمو آهي ۽ سيني ڪان سندر ۽ منموهڪ آهي. ٻچڙي جون اکيون گلابي گل جهڙيون، چيهرو چوڏس جي چنڊ کان بہ جلويدار آهي اِن ڪري ئي سج صبوح جي روپ ۾ پنهنجون ڪڙڪيون کولي تنهنجو انوپ روپ پسڻ جي چيشٽا ٿو ڪري. مشڪ اهڙي موهيندڙ جو پريون پرستان مان ٻچي کي پسڻ پيون اچن. ڏسو هڪ ٻي منڙي لولي:-

ترج- دل کي ارمان آسوئون ۾ بهہ گئي (فلم -نڪاهہ)

تل- پائي پينگهي ۾ ڏيان ٿي لوليون
ٿيون وڻن تنهنجون منيون اچ ٻوليون

هيءَ منڙي لولي توهان بہ:-

ترج- ڪيي ڪولي نا تجوري ڪا تالا (فلم- ودائي

تل- تنهنجو ڪلندو سدائين ستارو

تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو

منهنجي جيءَ جو آهين تون جيئارو تون تہ ٿيندين وڏي

جهول جهولو جهول جهولو جهول جهول

۱. بخمل جان تون ڪومل آ، گلڙن کان بہ نازڪ آ

ڪيڏيون نرم نگاهون ٿئي ڪچڙيون ٻانهون ٿئي

وڻندڙ تنهنجو چهرو آ، چنڊ ڪو ساگر گهرو آ

صورت تنهنجي سندر آ، من چنڊ تنهنجو مندر آ

سورج وانگر روشن ٿي ماءُ پيءُ جو نانءُ ڪيين

منهنجي آهين اکين جو تون تارو، تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو..

۲. جڏيون جڏهن پائيندين ويس وڳا نهرائيندين

پنهنجو پاڻ وڻائيندين مال منايون کائيندين

مائٽ مڙئي گهرائيندين نانيءَ کي بہ نچائيندين

ناڻو خوب ڪمائيندين سو ٿيندو جو چاهيندين

بڙلا وانگي سيٺ بڻي تون سيني کي شال وڻين

تون تہ پبلڪ جو ٿيندين پيارو، تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو..

۳. سنبري ويندين شاديءَ لاءِ تون سهڻي شهزاديءَ لاءِ

ماءُ پيءُ گهورون گهوريندا ساهرا پڻ ڏاجو ڏيندا

ساليون سالا خوش ٿيندا پئنچ پليٽون کائيندا

"موتيءَ" کي بہ منائيندا لوليون لاڏا ڳائيندا

ڪريو دل سان دعا هن کي يارو، تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو..

ماتا ٻارڙي کي ٻانهن جي جهولن ۾ ٿي جهولائي ۽ لولي ڳائي.

هن جي هر اِشاري ۽ ٻوليءَ تي اول گهول ٿي وڃي ۽ آسيسا ڪندي

چوي ٿي تون ننڊ ۾ بہ پرين ۽ قدرتي نظارن جا سپنا ڏس. هڪ ٻي

ل بري نظر نہ لڳئي اهڙي منهنجي آسيس اٿئي. ايشور جي
وتي مهر وسندي رهي جو ڪڏهن بہ ڏک نہ ڏسين. ايڏو لائق ٿين
و وير ٿي دشمن تي بہ وجيہ پائين اُهي تنهنجي اکيان جهڪن
ڏي لياقت توکي ڏٽي بخشي. ماتا جي آسيس پٺيان هڪ بي لولي بہ
ايو:-

ترج- اِڪ تارا بولي (فلم - يادگار)

تل- ڏيان لالڻ توکي لولي، تون ٻولڄ منڙي ٻولي
ننڍڙي مان وڏڙو ٿين.
شال جواني ماڻيندين، جڳ جڳ جيئن، لولي لولي لولي...

١. توکي مست هوائون چاهين ٿيون
تنهنجي در تي ڦيرا پائين ٿيون
سپنن ۾ پريون ڏس توکي
کيڻن جهولن ۾ جهولائين ٿيون
تون پنهنجي پتا جو پيارو آ
جيجل جو جيءَ جيئارو آ جڳ جڳ جيئين...

٢. تون گهوٽ بڻي گهوڙيءَ چڙهندين ۽ گهر ۾ ونڙي آڻيندين
ساليون سالا سڀ شهڄ ڪندءِ مومل سان موج ماڻي
تنهنجي سونهن سڄڻ اهڙي آهي.
چوڏس جو چنڊ ٻي شرمائي جڳ جڳ جيئين...

٣. توکي بري نظر نہ لڳي ڪنهنجي
آسيس اٿئي پنڙا منهنجي
"موتي" مالڪ شل مهر ڪري
سڀ اهنجيءَ مان ٿيندءِ سهنجي
ٿي وير وجيہ تون پائيندين دشمن کي نيڻ جهڪائيندين
جڳ جڳ جيئين...

ڊولڻ راهيءَ جي هيءَ لولي بہ منڙي آهي:-

١. تون ڳلابي ڳل اکين جو نور آ
ماٽي شل ڏينهن وار ڏياري هوليون
٢. تنهنجي اکيان چنڊ چوڏس جو ڦڪو
پسڻ لاءِ تنهنجي سڄ ڪڙڪيون کوليون
٣. تون جيئين جڳ جڳ دعا دل تي ڪري
کير سمجهي پيار جون هي پروليون
٤. مشڪ تنهنجيءَ موهي "موتيءَ" کي ڇڏيو
ڏسڻ آيون اڄ پيرن جون ٽوليون.

ماتا ٻار ۾ ايشور جو روپ ئي پسي ٿي. هن جي صورت، مورت، راند، ٻولي، انگ جي هر چيشٽا ماءُ کي ئي نه پر هر ڏسڻ واري کي لُڀائي ٿي وني. ماءُ لاءِ ٻار جيون جو سهارو، جيئڻ جو جيئارو، ساهه کان وڌ ستارو آهي. شل جيئي ۽ هن جي جيون ۾ سدا سک سمايو رهي. اڄو تہ هڪ ٻي نئين لولي ڳايون:-

ترج- دشمن نہ ڪري دوست ني وو (فلم-آخر ڪيون)
ٽل- يڳوان ڪري جيئندو رهين لال دلارا
آسيس آ اِها منهنجي جيون جا سهارا
١. توکي ڏسي لڳي ٿو يڳوان ويو اچي
تون راجڪمارن جيان لڳين ٿو پيارا
٢. تنهنجي ڪلڪ سان سارو تن-من منهنجو کِلي
موهين ٿو پنهنجي مشڪ سان او جيئڻ جا جيارا
٣. مون توکي نپايو آ وڏي پريت پيار سان
سانڍيو مون توکي ساهہ کان وڌيڪ ستارا
٤. اکين ۾ آس آهي دل ۾ آ تمنا
شُکر "موتي" ملن توکي دنيا سندا سارا

سنڌو سنسڪارن مطابق ماتا ٻچڙي کي لوليءَ ۾ سالن سالن جا شُهج ماڻ، ونڙيءَ سان مؤجون ماڻڻ جون آسيسون ٿي ڪري.

...ادري ڏيکاري اؤکيءَ ويل ديش جي ڪم اچي ديش جو نانءُ
...ن ڪرڻ جي آسيس پنهنجي انترمن سان تي ڪري. ٻول منڙا ۽
... آهن. ”پرسرام ضيا“ هڪ اعليٰ شاعر هئا جن جا ڀڳتيءَ ڀريا
...ن ۽ گيت عام ۾ خاص جڳهہ والارين تا. هنن ٻارڙن لاءِ بہ گيت ۽
...ءَ لولي بہ لکي توهان بہ پڙهو:-

تل:- لولي لعل لولي، ڏيانءِ لعل لولي،
وڏي عمر ماڻيندين، تون ماڻي اَلولي.

١. هندورن ۾ جهولين تون سدا سُهج ماڻين،
راجا بڻي شل پٽ راڻي آڻين،
هلي تنهنجي جڳ سان، او پرين جي ڪا ٽولي.
لولي لعل لولي...

٢. تنهنجي بخت جو شال چمڪي ستارو،
جهُڪي تنهنجي قدمن ۾ هر شان وارو،
تنهنجي در تي قسمت تئي پاڻ گولي.
لولي لعل لولي...

٣. ڪندين ديش شيوا وڏو وير ٿيندين،
ڪتب ملڪ پنهنجي ڪي اوکيءَ ۾ ايندين،
اگهائي ڏٽي شال هيءَ منهنجي ٻولي
لولي لعل لولي...

(پرسرام ”ضيا“)

در اصل مونکي گهڻين لولين جي درڪرار هئي ۽ لوليون ملي
...گهيون پر چوندا آهن تہ ”همتي مردان، مددي خدا“ جي چوٽي
...ار تي. مون وٽ ”ڪمل ڀڳت“ جي فون آئي تہ منهنجو ڀڳت
...روگرام دوردرشن تي رات ڏهين بجي ايندو توهان ضرور ڏسندا
...ڙي پاڙي کي بہ ٻڌائيندا. مونکي تمام خوشي ٿي ... ”ڪمل“
...ي ياد تہ ڪيو.

لولي او ٻچڙا لولي، لولي لولي
جيئين منهنجا ٻاررا هيئڙي جاهاررا
دل جا ڏلارڙا، منهنجي من ٺارڙا
لولي...

١. لکي پڙهي تون لائق ٿيندين
ابيءَ امڙ کي سوَ سک ڏيندين
ماڻيندين لال الولي... لولي...

٢. منهنجي اکين جي تون ئي جوتي
مان سپ ۽ تون منهنجو موتي
سائين پري ٿم جهولي... لولي...

٣. تون ڄائين مان ماءُ سڏايان
ڪيڏو سک ۽ آنند پايان
سونهن ڏسي تنهنجي ٻولي... لولي...

٤. سنڌي آهين، سنڌي رهندين
نانءُ سنڌيت جو روشن ڪندين
ٻولج سنڌي ٻولي، ٻولج پنهنجي ٻولي... لولي...

مٿين لولي سنڌي ساهتيڪار ۽ ساعر "ڊولڻ راهيءَ" ڪهڙي
نہ مٺن شبدن ۾ لکي آهي. سچ آهي ڪنهن بہ ڏن، سمپتيءَ کان ما
لاءِ ٻار ئي املهہ آهي ۽ جيئن ئي هو ماءُ تي نهي. ٻار سان ٻار بڻي
آنند ٿي ماڻي ۽ جيئن سپ ۾ موتي محفوظ رهندو آهي تيئين ٻا
بہ ماءُ جي گود ۾ اوترو ئي محفوظ رهندو آهي. سنڌي ٻولي ٻول
لاءِ تہ جنم کان ئي هن کي سنڌي اکرن جا پرلاو ڪنن تي پوڻ ڪپن
جيئن هو جهٽ اکرن کي جهٽي وٺڻ ۾ سڪشم ٿيندو.

هڪ ٻي لولي جيڪا "پرسرام ضيا" جي لکيل آهي تمام سند
۽ آسيس ڀرين شبدن ۾ اُڻيل آهي. ماتا ٻار کي راجا جي روپ ۾ شان
وارو ٿي جيون ۾ ترقي ڪندي، ديش شيوا ڪندي، پنهنجي همٿ

چڙي. توهان به پڙهو:-

نياڻين لاءِ لوليون =-

ترج- يهه پردا هٽادو (فلم - ايڪ قول دو مالي)

ٿل- او ياڳن واري نياڻي تون ٿيندينءَ هردم سياڻي
منهنجو سائين پرسرام تنهنجو ڀاڳ بڻائيندو
اڙي او ياڳن واري بيبي توکي ياءُ پڻ ڏيندو

١. سهڻي سباجهي صورت تنهنجي لڳي ٿي ڀالي ڀولي
جڻ ته لڳين ٿي هور پري تون وٺي ٿي تنهنجي ٻولي
صورت ڀي آهي شاهاڻي تون شال جواني ماڻي.

٢. ڪنهن ڏينهن ايندينءَ سنتن درتي ڀري پتاشن جهولي
ياءُ نندي کي ڪڻي گود ۾ ڏيارينديءَ تون لولي
اُتي امرت ويل نماڻي پڙهجانءَ گرن جي ٻاڻي.

٣. گهوٽ چڙهي گهوڙيءَ تي ايندءِ ٿيندءِ جنهن ڏينهن شادي
"موتي" پٽڙن پوٽن سان گهر ۾ ٿيندءِ آبادي
تون ٿيندينءَ ڪنهن ڏينهن راڻي سمجهي وڃ ڳالهه سياڻي.

هيءَ لولي "ساڌ موتيرام" جي لکيل آهي جنهن ۾ جنم کان وڏي ڀري ٿيڻ جي آسيس ڪئي وئي آهي. تمام دِلي آسيسون هن لوليءَ ۾ سمايل آهن.

مائٽ ڏيئرن کي نياڻي چونديون آهن ۽ هن کي لاڏ ڪوڏ سان نپائي نازن نخرن سان وڏو ڪنديون آهن. جو نياڻيون تمام سباجهيون ۽ ڪومل ٿينديون آهن. اُنهن جا وار سنوارڻ، چوٽيون ڪرڻ، سرمو ڪجل لڳائڻ ته چوڪرين کي ئي نهي. فيشنيبل فراڪ، فراڪن ۾ نوان-نوان ڊزائين هجن اهڙي ماءُ جي منشا ٿيندي آهي. چوڪريون چوڪرن کان وڌيڪ ڌرمي ويچارن جون ٿينديون آهن. اِن ڪري وڌيڪ مانيٽيون ۽ گڻن ڀريون ٿينديون آهن. چوڪرين جي سونهن به جلويدار ٿيندي آهي. اُن جو ماءُ چوڪري کان وڌيڪ

سان گڏ مونکي ويچار آيو تہ "ڪمل" وٽ بہ لولين جو جکيرو تي تو
سگهي جو هي سنگت ۾ ٻچڙن - ٻچڙين کي لوليون ڏيندا آهن.
مون "ڪمل" کي وينتي ڪئي تہ جيڪي لوليون هنن وٽ
هجن مونکي ٻڌائن جو مان لولين تي ڪتاب لکي رهي آهيان.
"ڪمل" چيو ها مون وٽ لوليون تہ آهن پر مونکي پڳت لاءِ ٻاهر
سُياڻي ئي وڃڻو آهي. هاڻي تہ هيڪارين منهنجي ننڊ ڦٽي پئي.
مون چيو توهان اچي ڏيئي سگهو تہ تمام سُنو نہ تہ مان ئي اچان.
"ڪمل" چيو مان لوليون هٿ ڪري توهان وٽ خود ايندس ۽ پاءُ
"ڪمل" اهو ڪرشمو ڪري ڏيکاريو. پنهنجي قيمتي وقت مان
ٽائيم ڪڍي هو نهنو، نماڻو ۽ سٻاجهو اِنسان منهنجي گهر ڪهي
آيو. مونکي تہ اکين تي وشواس ئي نہ ٿيو. جو هو تمام بزي ٿا رهن
۽ اڄ ڪلهہ ڪير ڪنهن جي مدد ڪرڻ بہ گوارا نٿو ڪري "ڪمل"
مونکي ڪافي لوليون آڻي ڏنيون ۽ ٻيون بہ ڳولهي ڏيڻ جو واعدو ڪيو
آهي.

"ڪمل" مونکي اِهو بہ چيو تہ توهان جو ٽاپڪ "هٽ ڪي"
آهي. ٻي ڳالهہ تہ مون چيو مونکي نياڻين لاءِ لوليون ڪپنديون هيون
ڇا سنڌيءَ ۾ اهڙيون لوليون ڪونهن؟ هندي فلمن ۾ تہ آهن جن
جو مون نياڻين جي ڪري ذڪر ڪيو آهي.

"ڪمل" چيو مان تہ نياڻين کي بہ اُن شدت سان ئي لوليون
ڏيندو آهيان جيتري شدت سان پٽڙن کي. اڄ سنڌي سماج مان پٽ
ڌيءُ ۾ فرق ڪرڻ جي ڪُرسم ڏکجي چڪي آهي. پاڻ نياڻيون
ماءُ پيءُ جو وڏيڪ نانءُ روشن پيون ڪن. چاهي اُهو پڙهڻ ۾ هجي
چاهي نوڪري ڪرڻ ۾، چاهي گهر گرهستي سنڀالڻ ۾ هجي يا
سس - سهري ۽ ماءُ پيءُ جي شيوا ڪرڻ ۾ مون وٽ آهن ٻچڙين لاءِ
لوليون. مونکي بيحد خوشي ٿي جو "ڪمل" منهنجي گهر تي پيرزا
[illegible] پر نياڻين لاءِ لوليون ڏيئي منهنجي وڏي مشڪل آسان ڪري

١. لکن کروڙن وارو ملندو توکي گھوٽ گهراڻو
پنهنجا بنگلا پنهنجيون ڪاريون اهڙو سڄڻ سياڻو
نوکر چاکر حکم مڃيندءِ ڏيندينءَ تون سيڻياڻي
٢. هيرن سان تون رانديون ڪيلين پائين موتين مالها
ساهرن تي شل سائٽ پوندءِ بخت به ڏيندءِ بالا
سڀي سون سان سٽيل هوندينءَ سُکڙا ڏيندءِ ساڻي
٣. گهوٽ پنهنجي سان گڏجي گهمندينءَ ديش وديش ولائت
ملندءِ "موتي" سوين سوکڙيون ڏسي ڪائنديئن حيرت
سئر ڪندينءَ سنسار سڄي جو ياد ڪجانءِ هيءَ واٽي

لوليءَ ۾ ڪنهن به ديش جي سنسڪرتيءَ ٻولي، حقيقي ۽ عوامي زندگي، ڌرم، ريتين-رسمن، اُتان جي ماڻهن، ڏڻ وارن جو چٽر چٽيل هوندو آهي جيڪو لوڪ گيتن وانگر لوليءَ ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. جيئن جهانسيءَ ۾ لڪشمي ٻائيءَ جي بهادري جو ذڪر ضرور ايندو، مهاراشٽر ۾ شواجيءَ جي وير رس جو ڀاءُ ڀريل هوندو، راجستان ۾ مهاراڻا پرتاپ ۽ ڀيلن جي بهادريءَ جا قصا ايندا آهن. تيئن سنڌو سنسڪرتيءَ جو اِتهاس ۾ سونن اکرن ۾ لکيل ورقن جا قصا به ضرور ايندا آهن. جيئن ته سنڌو نديءَ جي سڀيتا چوائي ٿي، انڊس ويلي سوليزيشن، موهن جو دڙو، جي سنڌو سنسڪرتي پنج هزار سال اڳ جي سڀيتا ۾ لکڻ-پڙهڻ ڄاڻيندا هئا ۽ ويدن ۽ ديول سمرتي، جل جيوتي، پپر، تلسي، ديوتا پوڄا وغيره جا قصا به لوليءَ ۾ اچن ٿا. ان ڪان انڪار نٿو ڪري سگهجي سنڌو سنسڪرتي ئي اسان جي نند-پڻ جو هندورو، جوانيءَ جي مستي ۽ ٻڍاپي جو تيرٿ آهي. ڏسو هيءُ بهادريءَ سان ڀريل ماءُ جي لولي:-----

لولي ڏيان لولي او ننڍڙا توکي لولي
هر هر وڃان گهولي ٻچا توکي ڏيان لولي

ڏيان رکي ھن جي سونھن وڌائڻ جا جتن بہ ڪندي آھي.
ماءُ يا سنتن جي نياڻي کي لولي ٻي بہ آھي:-
ترج- دو ديواني دل دل کي (فلم- گووا)
ٿل- تون سائي ساڙھي پائي ۽ گجرو لڳائي
ويندين ۽ تون ويندين ۽ مومل سسرال...
١. گھوٽ چڙھي موٽر ۾ ايندءِ لاڏ ڪوڏ مان گھر ۾ ننيدءِ
ڏسي ناٽ نخرا ۽ نات
٢. پڪچر ۾ ٻئي گڏجي ويندا، ربڙي ملائي چولا کائيندا
ھٿ ۾ ھٿ ڏيئي گڏجي گھمندا ٻئي
٣. فوٽو ڪڍائڻ باغ ۾ ويندا، شاپنگ لاءِ بزار ۾ ايندا
ھزارن واري ساڙھي ڪا نيري ڪا ڳاڙھي
٤. سس سھرو تو تان صدقي ويندا ھر ھر "موتي" گھورون گھوريندا
ھيرن سندا ھار ملندءِ ھزار.

واھ پائي واھ نياڻيون تہ ڄايون ۽ ساھري بہ پھچي ويون. اُتي سک پيون ماڻين. ھر ماءُ پيءُ جي اِھا ئي تمنا ھوندي آھي تہ پوءِ چو نہ اھڙي آسيس ڪن. نياڻي وڏي ٿي گھمي گھتي، ڪائي پئي، پنھنجي گھوٽ سان خوش رھي اِھائي آسيس وڏي آھي. ھيرن موتين سان جھنجھي رھي ۽ سس سھري ۽ پتيءَ جي پياري رھي.

نياڻيءَ جي قسمت زوردار رھي، ھوءَ لاڏ ڪوڏ ۾ پلجي ۽ بنگلن ۾ رھي ۽ ڪارين ۾ گھمي، نوڪر چاڪر ھن جي چئني پاسي شيوا لاءِ پيا واجھائين. گھوٽ سان وديش گھمين، خوش رھين اِھائي آسيس سنت ۽ ماتا گھري ٿي ھن لوليءَ ۾:-
ترج- جو رات ڪو جلدي سوئي (فلم- بن مان کي بچي)
ٿل- او قسمت واري نياڻي، دنيا جون مؤجون ماڻين
لاڏ ڪوڏ مان منڙي منھنجي، ٿيندين ۽ تون پٽ راڻي

منهنجا لال مني ننڊ سمهي رهو،
خدا ڪري منهنجو گل پنهنجا هٿيار سنڀالي،
معنيٰ تلوار، بندوق ۽ ڪٽار.

٤- واقعياتي لولي

لولين ۾ واقيات، ماحول، روايتن جو ذڪر هوندو آهي:-

تيندين تيئونرام جيان ۽ تيندين ليلاشاه،
نانڪ نرنڪار تي ڏيکاريندين سڀ کي راه،
سي تہ سيئي ڏيندا توکي گيان سندي لولي. لولي...

روائتي لولي

اڳئين زماني ۾ واپاري واپار سانگي سمنڊ پار غوراب مال سان
رائي پرديس ويندا هئا تڏهن پالدار ٻيڙيون هونديون هيون. سفر
ر مهينا لڳي ويندا هئا، گهڻو ڪري مينهن جي مندن ۾ ئي واپاري
هر موٽندا هئا. پر جڏهن هوائون سٺايون نہ هونديون هيون تہ هو
ڀيڪارين دير سان گهر پهچندا هئا. جيئن ستنارائڻ جي ڪٿا ۾
هي تہ واپاري ۽ هن جو نائي ڪافي ڪجھ وقت کان پوءِ گهر پهتا.
هڙيءَ طرح سهاڳڻيون ورن لاءِ باسيون باسينديون هيون، جنهن ۾
ل جا سور لولين جي روپ ۾ چونديون هيون، جنهن ۾ پيار ۽ وڇوڙي
جو احساس پيريل هوندو هو. ڏسو ور لوليءَ جي هڪ روپ جنهن ۾
رهي نايڪا نائڪ کي لوليءَ جي روپ ۾ پنهنجا ڏک ٿي سلي :-

لولي لولي، مان آهيان تنهنجي گولي،
جهلي اٿم جهولي، لولي لولي لولي،
توکي چوان لولي،
١. وڻن جهليو ٻور، مارو ٿم دور،
وڏيو دل جو سور،
توکي چوان لولي،

١. وڏو ٿيندين نيتا ٿيندين وير جواهر لال
شواجي ۽ راڻا جهڙو پڻو پهلوان
ماتا تنهنجو مکڙو ڏسي سدا ٻائي لولي. لولي...

سنڌ کي جاگرافيءَ جي لحاظ سان پنجن قدرتي ڀاڱن ۾ ورهايو ويو آهي:- سرو، وچولو، لاڙ، ڪڇ ۽ ڪوهستان. هر هنڌ جي ٻولي ڳالهائڻ ۾ ڪجھ بدليل سُر هوندا آهن. سري واري ڀاڱي ۾ لوليءَ جو قسم چيو ويو آهي. جيئن هڪ لولي هيءَ به سرائڪي ٻوليءَ ۾ هت نه صرف ٻارن لاءِ پر ڪجھ عشق مجازي لولين جي جائزي واريون به آهن.

٢- مجازي لولي

١. اُيي دا جوڳي ڪوئي لا ڙسداڻا
ديس وسئي ڪوئي موتي دا داڻا، مارو لولي، بگالولي
٢. اُيي داپکي، جهڙلهيدا مينهن
ميت جو ملان اڄ، جمع ڏينهن بگالولي، مارو لولي
(نوٽ) مٿين لوليءَ ۾ به انترا آهن.)

بگالولي، مارولولي هر بار پڇاڙيءَ ۾ ڊُهرايو ويندو آهي. هيءَ سرائڪي ٻولي ۾ آهي، اهڙيءَ طرح:-

٣- شاعراڻي لولي

هندو ماءُ جي لوليءَ ۾ هڪ ٻي آسيس پريل لولي :-
پٽ پهلوان ٿيندين، مايا ۾ مهربان ٿيندين،
ڪيٽي وڏن ڳڻوان ٿيندين، ديالو دياوان ٿيندين،
اِها لال لولي ڏيانءِ، اها لال لولي ڏيانءِ.

هر ماءُ جيڪا ڪنهن به ديش، ذات يا صوبي جي هجي اُتان جون سيني جون لوليون الڳ-الڳ ٻولي ۽ سُرن ۾ آهن پر سيني ۾ ماءُ جي آسيس ۽ جذبا آهن. بلو جي ماءُ جي لوليءَ جو روپ ڏسو :-
لولي منهنجي لاڏلي ٻچي کي،

سادي سودي ٻوليءَ ۾ محبوب جي وڇوڙي، انگل آرن ۽ ناز-نخرن جو ذڪر ٿيندو آهي. انهن لولين ۾ دلي تمنا، سڪ، پيار ۽ محبت جو اظهار آهي. نائڪا کان جُدائيءَ جو درد نٿو سٺو وڃي. چوي ٿي تنهن کان ته موٽ اچي جو سانوڻ ۾ وڇوڙي جو درد وڌي ويندو آهي:-

پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
ستان آوڻ چوڙيا، سانوڻ موت ماري
پر وري نايڪ سان ملڻ جي چاهه رکندي موت به نٿي چاهي:-
پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
هيڪر جو ملون، گهر موت ماري،
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.
حجت ڪري ٿي چوي ٿو پلا تون ڳالهائين نٿو، تنهنجو وات ڇا کنهن سبي ڇڏيو آهي. هيءُ ته دل جو سوُدو آهي، مون توکي زور ته نه ڪيو آهي. مطلب ته پريم، عشق ۾ عاشق معشوق ۾ برابر پريم هجي. تاڙي هڪ هٿ ته نه وڄندي آهي. ڪنهن عاشق چيو به آهي:----

”دونو طرف هئہ آگ برابر لگي هئي.“
ورهہ نائڪا چوي ٿي :-
پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
ان سڳ بيني هان، وچ ويسر پولي
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو،
تون نہ آلاوين، تيڏا وات ڪنهن سيتا
دليان دا سودا هي، مين تيکون زور نهين ڪيتا
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.
نائڪا چوي ٿي، جيڪو چلهہ تي سو دل تي، تون ڪمائڻ نہ بہ ويندين تہ اُن ڪوٽ ڪي مان واليون وڪڻي پورو ڪندس، پر پرديس

۲. وڻن جهليا ٻير، ڇمان تنهنجا پير،
ڏسان ويٺي سير، لولي لولي لولي،
توکي ڇوان لولي،
۳. وڻن جهليا انب، ڏنا ٽئي ڏنڀ،
دنگائي وئين دنگ لولي،
توکي ڇوان لولي.

سُهاڳڻ جو سور سهڻ کان پري آهي. هنديءَ ۾ به وره نائڪ
جي لاءِ گهڻيئي گيت رچيا ويا آهن. نائڪا سُڪندي ٽي وڃي. هن
جي بک پياس ختم ٿي ويئي آهي. بس نائڪ کي ڏسڻ جي چاهنا
۾ جي رهي آهي. ڀاونائن جي سيلاب ۾ وهي ٿي چوي:-

۴. ڪان ڪاڏم ماني، مان تنهنجي ٻانهين،
دلبر! آءُ ني.....
۵. ڪڏهن ايندين هت، توکي ڏسان نت
ڇريو ڪيئہ چت....
٦. توکي سنڀالي ساه، ڪير ڪندو ڳاه
توسان آهي چاه....
۷. ڪهڙي وئين ڪم دير نہ لاءِ دم
باقي بچيو آڇم....

مٿين سٽن ۾ ڀاونا جي جوت جلي ورهي نائڪا جي لولي بڻي
ٿي پوي. هنديءَ ۾ به ورهي نائڪائن جو اهڙو ورڻن آهي جيئن رام
جي ويوگ ۾ سيتا جا ڇيل دوها ۽ چوُپاين ۾ تلسيداس جي ڪويتا ۾
پرڪٽ ٿيا آهن. سيني کان ڀاوُڪ ۽ سڄيو ورهہ جو ورڻن راڌا جو
ڪرشڻ لاءِ ورهہ تڏهن ٿو ملي جڏهن هو متراڏيش ٿي هليو ٿو وڃي.
راڌا جا گوپيون ۽ ڳايون بہ ڪرشڻ جي ورهہ ۾ اُداس ۽ بي جان آهن.

ٻہ لولي

مٿاڙي لوليءَ جو ٻيو روپ دل ڪهڻ دوسڻ لاءِ ڇيل آهي.

لنئہ ڪانگل مني لات.

سينگاري لولي :-

شاعر پنهنجي محبوب لاءِ شاعريءَ رستي سينگار جا بيت چئي نائڪا يا نائڪ لاءِ عمديون ۽ ڪلپنا سان ڀرپور سينگاري نموني ۾ تشبيهون ڪري اُن کي ياد ڪري پوءِ وڇوڙي جو وقت ملن جي وقت جون يادون ياد ڪري پنهنجي ڏُکي وقت کي سُکي وقت جي ڪلپنا سان سُکي بڻائيندا آهن :-

تون هلي آءُ سڄڻ، تون هلي آءُ
تنهنجون يادون تم جان ۾،

هنديءَ ۾ بہ سورداس راڌا کان ڪرشن کي ڪانگل جا سنديش پهچايا آهن. اِن لاءِ هن کي ڪير ڪنڌ ۽ سون جي چنهنب مڙهائي ڏيڻ جي رشوت ڏئي ڪرشن جي راس ليلا جي وقت کي ياد ڪري پنهنجي وڇوڙي جي درد کي گهٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

ميگهدوت ۾ بہ ڪاليداس ميگهن يا بادلن کي سنديش واهڪ بڻائي نائڪا کي پنهنجيَ من جي ڀاونائن جي اُدگارن جو اظهار ڪيو آهي. صرف سنڌيءَ ۾ ئي نہ، هر ٻوليءَ ۾ اهڙيون شاعريون، بيت، ڪويتائون ۽ گيتن جي صورت ۾ سنديش پهچايا آهن.

واقياتي لوليءَ جا ڪجهہ ٻيا بہ مثال هيٺئن آهن:- ڪن واقين، حادثن جو اُپار ۽ للڪار بہ هوندي آهي.

هن لوليءَ جو مثال عارب ماڇيءَ جو آهي. ڇيو ويو آهي تہ عارب ماڇي گهوٽڪي سکر جو رهاڪو هو. هو بهادر هو. هن جي سورهيائيءَ جي ساک هئي. هيءُ رُڄ مڙس هڪ جهيڙي ۾ مارجي ويو. هن جي وڇوڙي ۾ سندس زال نوران ڪارا ڪپڙا پائي پارڪيندي لولي تي ڏئي:-----

عارب جي هوندي، نوران پٽڙو هنڊايو،

نہ وجڻ ڏيندس:----

لاڙ جو ويندين، وڃ ڪيا جو ڪريسن
ماندا جو تيسين، بينا ڏينهن ڳڻيسين
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو....
لاڙجو ويندين، تيڪون وجڻ نہ ڏيسان
ڪنان ڏيان واليان، تيڪون ويڇ ڪويسان
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.

شاعراڻي لولين جا قسم

سُرائتي لولي سينگاري لولي مذهبي لولي

سُرائتي لولي :- اِهي لوليون جيڪي سُر مومل، سر سسئي، سر سورٺ وغيره جي سُرن ۾ چيل آهن. ڪانگل ڪي نياپا ڏئي پنهنجي جذبن جو اظهار ڪرڻ انهن جا ڪجهه مثال بہ آهن :-

لولي سسئي پنهون، وراڻي، هوت پنهل تون هيڏي آءُ
پنهل منهنجو وير پري ڏيرن مون سان ڏاڍ ڪري
ڏوبڻ چڏي ڏار ڪري ڪيڏي تي آ مون سان ڪار
هوت پنهل تون هيڏي آءُ.

ڪانگل لولي :- ڪانگل کي پنهنجا سنيها نايڪ تائين پهچائڻ لاءِ نائڪا ڏئي ٿي:-----

لات- لئہ ڪانگل مني لات ڪند ڪير تنهنجي وات
سچي ڪرمون سان بات ڪڏهن ايندا مون پرين،
ويجهو اچي ويهہ تلي ڏيئي پٽڪي،
مڪيل گهٽي گيهہ سين لولي وٺ سپڪي،
ڳڙه ڳجيون ڳالهيون، مون سان ويهي مُرڪي،
ڪرم چپ چپات، ڪڏهن ايندا مون پرين

مهري وارا نينگر، ڳڏي آوين مٺائي،
ياڪر ۾ پاوئين، پٽ ڏيوئي پٺائي،
مارو لولي ڏيوان، مني لولي ڏيوان.
لوليءَ ۾ ڪيڏائڻ ۽ ڪوڏائڻ جو ذڪر به ٿيندو آهي جيئن
ابو جڳ جيئي شال وڏي وڏو ٿئي،
وڳو وٺي جيجل ڪي مهڙ منجهان ڏي.
لاڏ ڪوڏ ڪرڻ ٻار سان ماءُ جو ئي ڪم آهي ڇو جو ٻار ننڍ پڻ ۾ ڇوويهه ڪلاڪ ئي ماءُ جي سهاري ئو رهي. ماتا جي ڪير پيارڻ، ٻار کي مالش ڪري اسنان ڪرائڻ، لولي ڏيڻ ۽ هن سان راند-روند، نٽ-شٽ ڪرڻ. انهن سڀني ڪمن جو ذڪر لوليءَ ۾ ڇوڄ سان ٿيندو آهي. بس آهي سڀ آسيس ۽ دُعا. وڏڙو ٿي ڇا بڻجندين.

هيءَ لولي "ڊاڪٽر ديال آشا" لکي آهي توهان به ڳايو:----
پٽڙا پيار مان ڏيان توکي لولي،
وجان تو تان هر هر گهولي،
ا. لکي پڙهي هوشيار تون ٿيندين
قوم پنهنجيءَ جي ڪم تون ايدين
پريو پريندو تنهنجي جهولي
پٽ پيار سان ڏيان توکي لولي.
ماتا ٻار کي پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيڻ ۽ بهادر ٿي ديش جي ڪم اچڻ جي آسيس ٿي ڪري. ٻارڙو ٿيندو آهي ته چوندا آهن.
"وڏي واڙي لڳي پاڳ"
مطلب ونش وڌڻ تي سڀ خوش ٿيندا آهن ۽ ٻار تان ٻلهار-ٻلهار پيا ويندا آهن. ماتا ٻار کي وڌندو ڏسي ول جو مثال پيش ٿي ڪري. ول ٻين وڻن-ٻوٽن کان وڌيڪ جلدي وڌندي آهي، خاص ڪري مينهن جي مؤسم ۾ ڇو جو هن کي جام پاڻي ملندو آهي. ٻار

عارب مري ويو تہ، نوران ويس متايو،
جانب لولي...
اُنڙ جي ڪڙتي نوران، لٽا تي سٽي
اُهي جايون ڏسي نوران رت پئي روئي
سهٽا لولي...
واه انڙ ڏاڏو وهي تو پورن ۾
عارب مري ويو، نوران پئي سورن ۾
سانول لولي...
ڪرڙي گهوڙيءَ متان گلڙن جو گاشو
چڙهي ڏسان ڪوٺي تي، عارب جو لاشو
ڍولڻ لولي...

ماءُ جون ڪجھ ٻيون آسيسي لوليون :-

ماءُ ٻارڙي کي وڌندو ڏسي ڪيڏي نہ خوش ٿيندي آهي. ماءُ لاءِ ٻاريلي پٽا بہ ٿهي وجي تہ بہ هن لاءِ تہ ٻار ئي آهي. ٻار کي وڌندو ڏسي ماءُ جا نيڻ ٺرن ٿا. خوشي ڇلانگون ماري ممتا لُٽائي ٿي. ماءُ جي ٺرڻ، خوش ٿيڻ ۽ آسيس جي جذبي ۾ روز مرھ جون ڳالهيون هونديون آهن. اِهي ئي دعائيہ لولي ٻار لاءِ دعا يا آسيس جو روپ آهن.

ناري دي پرتي، هاري هرڙا کهيندا،
سونيا پنجاليان، موتي ٻچڙا چڏيندا،
مني لولي ڏيوان، مارو لولي ڏيوان.

اڳوڻي زماني جي لولي آهي تہ ٻار وڏو ٿي هر ڪاهي، ٻج ڇٽي ماءُ پٽ لاءِ اِهائي دعا ٿي ڪري ٻار سکيو ستايو ٿئي، سُکي جيوت گذاري، هن کي چمي چٽي پاکر ۾ پري ٿي، هن سان نت شت ڪري هن جا انگل آرا خوشيءَ سان سهي ٿي. پاکر پائي چوي ٿي:-

ڪيڏي منڙي لولي آهي. ڪرشن ڳهري ننڊ ۾ آهي پر وچ وچ ۾ چرڪ ڀري ٿو ته يشودا هن کي ٿپوري وري لولي ڳائي سُمهاري ٿي. ڪرشن اوتار هو پر هن مانو تن جون سڀ سهج پرورتيون ڪيون آهن. هڪ ماءُ کي ٻار لاءِ ٻار کي ماءُ لاءِ نيڻهن جي ڏوري آهي لولي. ماتا ٻار کي لولي ڳائيندي وڏو ٿي ڇا ڪرڻ جي آسيس ٿي ڳهري، ڏسو هڪ مثال:-

پٽڙا پيار مان ڏيان توکي لولي،
وڃان تو تان هر هر گهولي،
ڏُکين جي تون ڪندين شيوا،
پريو ڏيندءِ منڙا ميوا،
سدا سچ جي ٻولج ٻولي،
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي....

لوليءَ ۾ ڪيڏا رتن پريل آهن. رتن جي ڪاڻ ماتا ٻار جي جيون ۾ اوتي هن ۾ سنڌو سنسڪارن جو ٻج ٿي ڇٽي. ڏسو مٿين لوليءَ ۾ ڏُکين جي شيوا، سچ ڳالهائڻ سڦل جيون جا سوتر آهن. لوليءَ ۾ سپنن، پرين، چنڊ، تارا، وڻ، گل، ٻوٽا سيني جو ذڪر ٿيندو آهي گهڻو ڪري مندن جو به ذڪر ٿيندو آهي. سنڌ هند ۾ ڇهه مندون ٿينديون آهن جنهن ۾ گرمين جي به پهري جنهن کي منجهند به چئبو آهي. گرميءَ سبب ننڊ به ڳهري اچي ويندي آهي. ٻارڙن کي اهڙي ئي لولي ماتا ڳائي ٿي سُمهاري :-

جيٺ جي ٻپهري آهي،
ساته ڳهري ڳهري آهي،
هندوري ۾ جهول، جهول، جهول پيارا هندوري ۾...
١. سپنن جا سُهڻا پنک پساري،
آئي آنندرا تنهنجي نيڻن جي دواري،

جي پرورش ٻہ ڪٽنبن ۾ سنڀال سان ٿيڻ تي هو تندرست ۽ ٻلوان ٿيندو.

ول وانگر تون وڌندو رهندين،
ڏکيو ڏينهن نہ ڪڏهن ڏسندين،
ستگرو ڪندو تنهنجي سولي،
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي....
موهن منهنجا پيارا پيارا
منهنجي اکين جا ٻئي تارا
ناناڻي آئي تو لاءِ چولي
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ رواز آهي تہ ٻار ڄڏهن ڄمندو آهي تہ ناناڻا چوليون، چڊيون، سمهڻ لاءِ رلڪا وغيره ڏيندا آهن. لوليءَ ۾ ناناڻي آئي تو لاءِ چولي، جيڪو ريت رواز آهي اُن ڏانهن اشارو ٿي ڪري.

ٻارڙي کي ڪرشن، موهن، ڪنئيو، بنسيءَ وارو ۽ من موهن وغيره چئي پريم سان پڪاريو ويندو آهي ڇو جو ڪرشن جون ٻالپڻ ليلائون تمام مشهور، دلچسپ ۽ من کي موهيندڙ ٿينديون آهن. يشودا مئيا ڪرشن کي جهولي ۾ جهولائي سمهاري ٿي پر هوءَ وري-وري اکيون کولي ماءُ کي سمجهائي ٿو تہ مان اڃان سميو ڪونہ آهيان. سورداس جي لولي ڳائيندي، ڪرشن کي ٿپوري سُمهاريندي ماتا لولي ٿي ڳائي:-

يشودا ڪانها ڪو پالني ۾ سُلائي،
هلرائي، دلرائي، ملهرائي جوئي سوئي ڪڇو ڳائي،
ميري ڪانهہ ڪو آئو ري نديا
ڪيون نيهن آن سلاوي
توهي ڪانهہ بلاوي.

ماءُ ٻار کي آسيسون ڏيندي ٿڪجي نٿي، اِنڪري لولين جي بہ ڪمي نہ رهي. شاعرن، ڪوين، سنتن ايڏيون لوليون ٺاهيون آهن بس جنهنکي شونق هجي سو لکي ۽ سکي. ٻڌو منهنجي ڪرشن جي هڪ ٻي لولي:-

جهولي او جهولي،
جهولي ۾ جهولي راڌا گوبند پيارو،
ڀاڳن وارو، نصيبن وارو،
۱. جهولي ۾ جڙيا ماڻڪ موتي،
تنهن ۾ لڏي ٿو راڌا گوبند جيوتي،
مٺي ٻولي وينو ٻولي جهولي ۾ جهولي- جهولي...
۲. پٽ جي واڳن سان لال کي لڏايان،
چَنور چانديءَ جو ڦيري پئي ڦيريان،
پيو مشڪي منهنجو لال اکڙيون کولي- جهولي...
۳. پٽ جي گوبند کي چولي پهرايان،
گلن ڦلن سان لال کي پهرايان،
صدقي مان صدقي ڏيان سرڙو گهوري- جهولي...
۴. سڪ مان گوبند کي مکڻ کارايان،
ڦوٽا الاچي مصري ملايان،
ڪاءُ سنگت جا پيارا تون وات کولي- جهولي...

لولي شهر ڳوٺ سيني ۾ ڳائي ويندي آهي. ڳوٺاڻيون ٻار کي گ وڏي تي سمهاري ٿپڪيون ڏيئي، ٺپوري سمهارڻ سان ٻار جهٽ سمهين پوندو آهي. ڀهراڙيءَ جا باشندا ۽ ڏنار بہ لوليون ڳائڻ ۾ رُچي رکندا آهن ۽ من موهيندڙ راڳ ۽ آواز ۾ لولي وٽندي پئي آهي. جيئن:-

لولي جي لولي -لولي آک نہ جاڻا،
درد وند يا ندي مٺي تور سڄاڻا،

اکڙين ۾ چائي کماري،
پلڪون ٿيون پاري پاري- هندوري ۾...
٢. ورچن جي هينان چانوَ ڦهلايون ٻانهون،
چانوَ جي شيتلتا ۾ ليٽيون هوائون،
گلڙن پي اکڙيون پوريون،
ليٽي پيا پونر پنيو ريون- هندوري ۾...
٣. منڙا آ تو ۾ منهنجو ساهه سمايو،
لهندو نہ تو تان منهنجي ممتا جو سايو،
هردي جو هار آهين،
نيڻن جو تار آهين- هندوري ۾...
ماتا جي لاءِ ٻار هردي جو هار، نيڻن جو تار، ممتا جو موتي آهي. هڪ ٻي لوليءَ جو بہ لطف بہ وٺو:-
ڪنهيا لولي ڪانهہ لولي،
منهنجا ڪرشن جهلايان تنهنجي ڊولي،
لولي ڏيانءِ لولي،
١. جهرمر جهالر رنگدار آ هندورو هندورو،
رنگ رنگيلو ريشم جي ڏوري،
جنهن ۾ لٽڪن لال رمولي،
ڪرشن کي سنان ڪرائڻ لاءِ تہ پاڻي تياري بہ وڏي ڪرڻي پوندي، اِن ۾ تہ ٻي راءِ ڪونهين ماتا لولو ٿي ڳائي :-
٢. چندن لايان توکي ڪاجل مان پايان،
تيل ڦليل سان مان سينڌڙي سجايان،
پايان پٽڪي توکي چولي، لولي مني لولي،
٣. جڳ جڳ لعل جواني شل ماڻين،
سنهڙي سُهڻي ونڙي تون آڻين،
شل ماڻي تون لڏڻ سان لعل، لولي مني لولي.

کيسر وارو پيئندو کير ڪنورو،
کلندي کائيندو مکڻ لعل سدورو،
سدورو... سدورو.... سدورو... سدورو....
چؤ تون اُررر اُررر اُررر.
آن... آن... آن.
لولي لعل ڏيان توکي،
(٢) تو لاءِ تيل قليل گهرايان،
تنهنجي سنهڙي تي سينڌ سڄايان،
چندن لايان سائين سرمو پايان،
پوءِ پيارا توکي جهولي ۾ جهُلايان.
جهولايان جهولايان (٥)
چؤ تون اوئان اوئان اُئان، آن
چئہ تون اُررر اُررر اُررر،
لولي ڏيان لعل توکي
لولي مان توکي لعل ڏيان.

(سائين ڪنور پڳت ٻار مائيءَ کي موٽائي ٿو ڏئي.) (وري هڪ ننڍڙو ٻار آهستي آهستي پنڌ ڪري ڪنور ڏي وڌي اَچي اٿو ڪنور اُن جي آڱر جهلي پاڻ نچي ٿو ۽ اُن ٻار کي بہ نچائي ٿو.)

(٣) پير ڪٽي هل هوري هوري،
آءُ اچان پيي اوري... وھ وا
جيڄل توتان پنهنجي جان بہ گهوري،
چئہ جيءَ جيارا تون بہ ذرا چپ چوري،
اوچوري، او چوري، او چوري
چئہ تون امان امان امان... آن... آن

(سنت ۽ سنگت ٻئي موج ۾ هئا تہ ٻي مائي چادر سان پنهنجي مئل ٻار کي لپيٽي ٿي ڏئي. ڪنور اڻ ڄاڻائيءَ ۾ اُن ٻار کي لولي ٿو ڏئي.

... سهڻا لولي، مٺا لولي.

لولي صرف ماءُ جو ئي ورثو نہ آهي. سنتن، فڪيرن، اؤليائن، شاعرن ۽ ڪوين ڪي بہ لولي لکڻ، رچڻ ۽ ڳائڻ ۾ مزو ايندو آهي ڇو جو ٻار آهن ايشور جا روپ تہ اُنهن کي آسيس ڪرڻ وڏڙن جو فرض آهي.

سنتن جي لولي = - - -

سنتن جي لوليءَ کي وڏي آسيس سمجهي ماتائون وڏي قرب مان لولي ڏيارائينديون آهن. جيئن سنتن جي آسيس سان ٻچڙي جي عمر وڏي ٿئي، هو لائق ۽ سُسنسڪارت ٿئي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ لوليءَ جي وڏي مانيتا آهي. لوليءَ تہ ٻار کي جيئاري جيون دان ڏنو هو اهڙا سنت هئا امر شهيد سنت ڪنوررام ڀڳت جن جي ڀڳتيءَ جي پريڪشا وٺڻ لاءِ موهہ وس مئل ٻار کي لولي ڏيارڻ لاءِ پري ستسنگ سيا ۾ ڪٺي ماتا سنتن جي گود ۾ ڏنو. سچا سنت تہ هميشهہ ڀڳوان جي ڀڄڻ ۾ هٿ نہ وجهندا آهن ۽ چمتڪارن کان دور رهندا آهن پر ڀڳتيءَ جي پرتاپ سان سچ پچ ٻار ۾ پراڻ ڦوڪجي ويا ۽ ماءُ کي ٻار جيئرو ٿي مليو. توهان بہ ٻڌو سنتن جي اُها کهڙي ڪرامائتي لولي هئي.

هڪ مائي سنتن کي ٿي چوي منهنجي لعل کي آسيس ڏيو. سنت ڳائين ٿا - - - -

لولي ڏيان مان منڙي لعل کي،
لعل کي هان... هان.... آن (٣)
لولي ڏيان مان ٻال گوپال کي،
لعل کي... لعل کي... لعل کي.

(١) جهرمر جهالر وارو هندورو،
ريشم پٽ جو ڏورو... وهہ وا،

نہ تيندي. هيءُ ڪنور ڪير آهي جو امر ڪي آڏو اچي.

مائي - (جهولي ڦهلائي) مان اوهان جي شرڻ ۾ آئي آهيان. مري ويندس پر اهو مئل ٻار مور نہ موٽائي وٺندس.

(ڪنور اڪيون ٻوٽي سوچي ٿو. اڪين مان ڳوڙها وهي ٿا اچنس.)

ڪنور - (ٻوٽيل اڪين سان) اُٿ امڙ! (اڪيون کولي) تون منهنجي شرڻ ۾ آئي آهين تہ مان وري تنهنجي پاران پرمپتا پرماتما جي شرڻ ۾ ٿو وڃان. سنت ڪنوررام انتر آتما سان پنهنجي گرو سترام صاحب ۽ ستگرو کي وينتي ٿا ڪن تہ منهنجو ڏڪ ڏڪ ۾ هيءَ لولي ٿا ڳائين:--------

لولي ڏيوان لال نون، نڪي جيڙي ٻال نون

لوليان لولو، لولي ڏيوان لال نون

۱. چندن لاوي پنگوڙا گهڙيئا، وٽيئا طلي داري

ها ها ها، ها ها ها، ها ها ها

رنگ رنگيلا ڪيلڻ لاگي، ماءُ جاوَي ٻلهاري

ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري

ڪردا ارڙ ارڙ ارڙ

لولي لال نون ڏيوان

نڪي جيڙي پال نون ڏيوان

۲. مکڻ نال ڪويسا روٽي

تيل ڦليل ڳنديسان چوٽي

آئي آئي، آئي آئي آئي

سر تيڏي تي ڏيوان ٽوپي

سر لالن دي ڏيوان ٽوپي

پٽ واچنور جهليسان

جهلي سان، جهلي سان، جهلي سان

ڪردا اوئان اوئان اوئان، اوئان اوئان اوئان

(۴) جڳ جڳ شال جواني ماڻين،
ڪنوار سڀاڳي سهڻي آڻين،
تون ٿين راجا-ڏوليا،
هوءَ پٽراڻي،
ٿئي تنهنجي شادي شان ڀري شاهاڻي،
شاهاڻي، شاهاڻي، شاهاڻي، شاهاڻي.
چئہ تون امان، امان، امان، امان. آن... آن...

ڪنور- (ٻار موٽائيندي) وٺ امڙ، پنهنجي امانت موٽائي وٺ.

مائي- (ڀريل گلي سان) ڀڳت صاحب! اوهان لوليءَ ۾ چيو تہ هيءُ جواني ماڻيندو، ڪنوار آڻيندو.

ڪنور- ڇو غلط چيم ڇا جيجل؟

مائي- تہ پنهنجو وچن نڀايو سائين.

ڪنور- مطلب.

مائي- (اکين ۾ ڳوڙها آڻي) منهنجو لعل مري چڪو آهي.

ڪنور- (ڇرڪ ڀري) مري چڪو آهي؟ تہ ڇا تو مونکي مئل ٻار ڏنو هو؟

مائي- (لڙڪ ڳاڙي) ڏنو هوم ديالو ۽ هاڻي تيسين واپس نہ وٺندس جيسين توهين ان کي وري جيئرو نہ ڪندا.

ڪنور- اِهو اسميو آهي امڙ! رب جي رضا رب ڄاڻي، ڀڳونت جي ڀاڻي ۾ ڀنو رهڻ ئي واجب آهي جيجل! جيڪو ايشور جي اِڇا جي آڏو ايندو، سو عذاب سهندو. جيڪو خالق جي خوشيءَ جي خلافت ڪندو اهو اَوس خطا کائيندو.

مائي- (سڏڪا ڀري) مون تي ديا ڪيو ديالو! ان انهم کان سواءِ هن سنسار ۾ منهنجو ڪوبہ سهارو ڪونهين.

ڪنور- (پريشان ٿي) ڇا ٿي ٿيو امڙ! مون کان اهڙي ڏنائي

آهيو، منهنجي ٻچڙي کي جيئرو ڪري ڏيو. ڏاتر جي ٻجهه جي خلاف پڻ ڪي به نه ڪرڻي هئي. سو ماتا کي چيائون تون ڏيرج ڌر، تنهنجو ٻار ماٺ تڏهن جيئرو ڪري ڏينديس جڏهن تون ڪنهن ٻه ڳهر مان اڳر (رائيءَ) جا داڻا وٺي اچين جنهن گهر ۾ ڪنهن جو موئت نه ٿيو هجي.

ماتا سوچيو اها ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي. فرتيءَ سان گهر گهر وڃين اڳر لاءِ وينتي ڪيائين پر اهڙو ڪو گهر نه مليس جتي مرتيو نه آئي هجي. ڪٿي ابي ته ڪٿي بابي، ڪٿي امڙ ته ڪٿي چاچي، مامي جي مرتيو نه ٿي هجي. ماتا کي پنهنجي موهه تي گلاني ٿي پر مرتيو جي سچ جو گيان ٿي ويس. هوءَ ٻڌ وٽ وئي. هن جي چرنن ۾ معافيون گهري چيائين، ”توهان منهنجون اکيون کولي ڇڏيون. مونکي گيان ٿي ويو ته جيئن جنم سچ آهي، مرتيو به اوس آهي.“

ستسنگ ۾ سنت لوليون ڳائي ٻارڙن کي آسيسون ڪندا آهن. ڀراڻا گهرائڻ وقت به ماتائون ٻار کي لوليءَ سان ضرور سنتن کان آسيس وٺڻ لاءِ لوليون ڳارائيندڻيون آهن. سنت ٻار کي گود ۾ کڻي يا وڏڙي ٻار تي مٿي تي آسيس جو هٿ رکي لولي ڳائيندا آهن.

جهولي او جهولي
جهوليلال سائين آسون پڄائين،
پنهنجي سنگت جون جوتيون جڳائين، جهولي.
ورڻ ديو سائين اسين آهيون ٻالڪ،
ڪر ٻاجهه پنهنجي دنيا جا مالڪ،
آسرو آهي تنهنجو دک درد جهولي. لاهين...

ٻار کي ڪرشن جهڙو نهڻ لاءِ سنت لولي ٿا ڏين. اڄ ڪلهه لوليءَ جو روپ پراڻي زماني کان نئين زماني ڏانهن پيو وڃي.
لولي ڏيان لعل لولي، سندر شيام لولي

لولي لال نون ڏيوان
نکي جيڙي ٻال نون ڏيوان
٣. مور مکٽ سر براھہ براجي
کنبل کي ڇب نياري
سورداس پرڀ تمري ملن کو
چرنن تون ٻلهاري
ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري، کردا ارڙ ارڙ ارڙ
لولي لال نون ڏيوان
نکي جيڙي ٻال نون ڏيوان
کردا اوئان اوئان اوئان، اوئان اوئان اوئان
لولي لال نون ڏيوان
منڙي ٻال نون ڏيوان.

۽ پوءِ هيءَ ارداس ٿا ڪن:-
(٥) داس اوهان جي در تي آيو،
اُن جو عرض اگهايو، ... وهہ وا.
آس ونديءَ جي آس پڄايو،
کو سوالي کين اوهان موٽايو،
موٽايو... موٽايو... موٽايو،
چئہ تون، اوئان... اوئان... اوئان.
ٻار روئي ٿو ۽ ڀڳت ٻار کي ماءُ جي گود ۾ ڏيا ڏين.
ڀڳت جي ڀڳتيءَ جي قامليت اِهو ڪرشمو بہ ڪري ڏيکاريو آهي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ اهڙي لوليءَ جو اِتهاس ۾ نالو سونن اکرن سان لکيو پيو آهي جنهن کي ڪير ڀلائي ۽ مٽائي نٿو سگهي.
اهڙي ئي گهٽنا ڀڳوان ٻڌ جي سامهون ٿي هئي جڏهن هڪ ماتا مئل ٻار آڻي ٻڌ جي چرنن ۾ رکيو تہ توهان تہ سچا سمرٿ

اِن لاءِ چنايان توکي ماکي مکڻ...

١. لولي ٿئي ياڳن واري،
ياجهن ۽ مهرن واري،
لوليءَ ۾ دعا ٿئي منڙا،
وڏڙن کي ڏج تون شُکڙا.
جهولڻ کندو تنهنجي سولي...

٢. ڪومل ڪومل ٿئي ڪچڙا،
نندڙا نندڙا ٿئي هٿڙا،
اکڙيون پڻ پياريون پياريون،
شرمي آهن سينگاريون.
صورت ٻچڙا تنهنجي ڀولي ڀولي...

٣. پيرن سان پنڌ ڪندين تون،
گهر ۾ سڀ کي وڻندين تون،
سڀ جو دلارو ٿيندين،
سيني جو پيارو ٿيندين.
پٽ جي ڀرايان توکي "غافل" چولي...

مٿين لوليءَ ۾ هند ۾ ئي سنڌ پئي بکي. وڏڙن کي شُکڙا ڏج اِها دعا اٿئي. باقي سڀ بيان ٻارڙي جي صورت ۽ ڪچڙن انگن جو آهي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ماکي ۽ مکڻ جي وڏي مهما آهي جنهن سان ٻار جي تندرستيءَ جو گهرو ناتو آهي.

اشوڪ "غافل" لاءِ اسين اجمير جي درٻار "بابا گوبندرام اُداسين" ننيرا چوڪ، اجمير تي وياسين تہ اُنهن هيءَ ٻي لولي ٻہ مني سُر، تال سان ماڊرن ترج جيڪا فلمي هئي ڳائي - ٻڌائي هيٺين لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتي ۽ سنسڪارن جي جهلڪ جو لطف ورتوسين. مکڻ ماکي چٽائڻ، جهولي ۾ جُهلائڻ، پرين جو اچي ٻارڙي لاءِ گيت

نينگ ٽپا ڏي...
لولي ڏيانءِ لعل صدورا، اُٽي کر اُجارا...
(۱) اسڪول ويندين پڙهي پاس ٿيندين،
ساڌ سنگت جي وچي شيوا ڪندين،
وڏو سنت ٿي جانءِ آگياڪاري ٿيجانءِ...
(۲) آسيس ڪنجانءِ گهوڙيءَ تي چڙهندين،
وني ڪنوار ايندين اچِي ساک ڪنيندين،
نياڻين جي آسيس سان وڏو ٿيندين.
شل جواني ماڻين اِها ياد رکجانءِ وڏن جي کهاڻي.
(۳) جيترو نمندين اوترو ڪنندين،
اکند پندار پرجندئي،
ڪائيندي، ڪارائيندين ڪنئي نہ پندار جواني ماڻين
رکجان وڏن جي کهاڻي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ڪاڏي ڪير نہ ڪنندو آهي، نمڻ سان وڏو چوارائبو آهي. سنت ٿيڻ جو مطلب اُنهن وانگر ڏيرجوان، حليم، نرمل ۽ ايشور ۽ ڪٽنب ڏانهن فرض پورا ڪري جيون سڦل بڻائڻ.
سنتن جي لوليءَ ۾ تہ سنڌ جا چٽ چٽيل آهن، اِنڪري اسين لولين جي کوج ۾ ياءُ اشوڪ "غافل" وٽ وياسين جن جون لوليون فلمي ترج تي هيون. اُنهن ڳائي، ٻڌائي، سُر، لئہ، تال ۽ ساز ستار سان تمام منڙي لولي آهي. توهان بہ پڙهو.
ترج : "چولي ڪي پيڇي" فلم : "ڪلنايڪ"
ٿل- لولي آ منڙي لولي،
لولي آ منڙي لولي،
جهڙي آ منڙي لولي،
تهڙي تون ٻولج ٻولي.

ڪئيسين. "پرت" پنهنجي قيمتي وقت مان وقت ڪڍي اسان ڪي فلم ترج تي ٻه-ٽي لوليون ڳائي، سُر، تال، سان ٻڌايون، جن جو توهان ٻه لطف ماڻيو :-----

ترج : "نيلي گگن ڪي تلي"
ٽل- لولي ڏيان توکي لعل،
جڳ جڳ جيئندين شال،
وڏڙو ٿيندين پڙهڻ ويندين،
منهنجا صدورا لال...
١. ڪلندو-ڪڏندو پڙهي جو ايندين،
ماءُ ڪارائيندءِ مال...
٢. چنڊ جيان تنهنجو چمڪي چيهرو،
جيئن پري ڪا مشال...
٣. ماتا پتا کي سُڪڙا ڏيندين،
ستگرو در هي سوال...
۴. جتي تون ويندين ماڻو تنهنجي،
ستگر لهندو سنڀال...

ترج جيڪر اچي ته راڳ ڳائڻ ۽ ياد ڪرڻ تمام سولو آهي ۽ ماتائون ۽ ڀينر ٻه لولي ياد ڪري ٻار کي ڳائي ٻڌائي ٿيون سگهن. هاڻي وري ٻي لولي توهان کي ٻڌايان ٿي جيڪا مون "پرت" جي منهن مان ٻڌي.

ترج : سر پي لال ٽوپي روسي...
ٽل- لولي ڏيان توکي لال،
جڳ جڳ جيئندين شال،

ڳائڻ، سُرمو، ڪجل لڳائي اکين کي سجائڻ وغيره سنڌي سنسڪارن جي ڳالهين تي ٺي لولي ڳايل آهي. ٻار لاءِ ماءُ-پيءُ "پلو" پارائيندا آهن تہ ٻار وڏيَ عمر ماڻي، ڏکيو ڏينهن نہ ڏسي ۽ ايشور سدا هن جو ساٿي ٺئي. هاڻي ٻي لوليءَ جو لطف بہ ماڻيو :-----

ترج : "ڇوڙي مزا نہ ديگي" فلم : "سنم بيوفا"

پٽ جون پوشاڪون پايان،
مکڻ ماکي چٽايان،
جهولو تنهنجو جُهلائي،
لولي مان تو لاءِ ڳايان.

ا. اَرش کان پريون آيون،
تو لاءِ گيت ڳائڻ،
سپنن جي دنيا ۾،
آيون توکي اُڏائڻ،
سُرمو ڪجل پائي،
سينڌ تنهنجي سجايان...

٢. عمر وڏي تون ماڻين،
ونڙي تون گهر ۾ آڻين،
ڏکيو ڏينهن نہ ڏسين تون،
ستگُر ٿيندءِ ساٿي،
اِها آشا آهي دل ۾،
پلئہ اِهو پارايان...

مٿين لوليءَ جو مزو ماڻي ٻئي ڏينهن اسين سنت شري ماڌوداس جي درٻار "نرمل ڌام"، جهولا محلا، اجمير ۾ وياسين جتي گرو درٻار ۾ مٿو ٽيڪي سائينءَ جي پٽ "پرت" سان ملاقات

سھڻي سني ھن پنھنجي ٻال کي.

۱. لال تنھنجو لڏي ھندورو،
اِھا امڙ جي آشا آھي،
وڏي وڏڙو ٿي ٻچڙا،
گرو تنھنجا ويڙھا وسائي،
علم پڙھي پھچين وڏي اقبال کي...

۲. شل گڏن ۾ ٿين گڻ وارو،
ان-ڏن ۾ ياڳن وارو،
شل شروڻ وانگر تون،
بڻجين آگيا وارو،
چڱا جيئڻ سارا ھين تنھنجي چال کي...

۳. سدا ھجين جڳت ۾ سلامت،
کرين دين دکين سان سخاوت،
پل دُنيا ريسون کري،
ڏسي تنھنجي کم جي کماليت،
گڻ وارا ڳائن جيئڻ تنھنجيءَ ڳالھہ کي...

۴. کڏھن ستگر جي در کان،
منھنڙو کين مٽائج،
امرت ويلي روز اُٿي،
ويھي گروءَ جو ڏيان لڳائج،
”ماڌوَ“ انگ سنگ چاڙج گرو رکپال کي...

چوندا آھن تہ مانک جنم تمام سُٺي جوڻ آھي. ديوتائون بہ ان لاءِ سکندا آھن. لعل بہ مانک جنم وٺي ماءُ کان لولي ٻڌي وڏا ٿي پلائيءَ جا کارج کيا.

لال شال خوش هوندين (٢)

١. راجا هريشچندر جهڙو،
بچڙو تون داني ٿيندين،
راجا نرموهيءَ جهڙو،
بچڙا شال گياني ٿيندين،
اونچا ٿيندءِ خيال،
بڻي تون دنيا منجهہ مسال...

٢. مارڪنديئہ جيڏي بچڙا،
عمر شال ماڻيندين،
ماتا پتا جي پهرين،
فرض کي پاليندين،
گذرن چوويهہ سال،
وڃي ڏيانءِ ٻاڙهي توکي زال...

٣. سنتن جو سنگ ملندءِ،
رام جو رنگ لڳندءِ،
ونگو نہ وار ٿيندءِ،
دُشمن نہ اوڏو ايندءِ،
ماڏو جا هيءُ سوال،
گروبابو ڪندو بهال...

سنتن جون لوليون آسيس پريون، منڙيون، سوَليون ۽ ٻوڙها ياوَ پريل آهن، جن ۾ جڳ سنڌ ئي هند ۾ کهي آئي آهي، اِئين تو لڳي اُها ئي سنڌي ۽ سنڌوءَ جي سنسڪرتيءَ جهلڪ هاڻي اچو تہ هڪ ٻي لوليءَ جو بہ لطف وٺون.

ترج : سو سال پهلي.
ٿل- لولي ڏيان مان ننڍڙي لال کي،

لوڏيو ويئي لوڏيان...

٢.	رتن راءِ جو آرتن-ٻارهئين جو نار،

لوڏيو ويئي لوڏيان...

٣.	ٻيڙا تاريندو ٻاجهہ سان-پاڻ بڻي پتوار،

لوڏيو ويئي لوڏيان...

مٿين لوليءَ ۾ لعل جي سچي جيون جو چٽ چٽيل آهي. سنڌو سنسڪرتي لعل کان سواءِ تہ ڪلپنا ئي نٿي ڪري سگهجي. ان ڪري ٻار کي لعل جي جيون سان جهولي ۾ ئي مخاطب ڪرايو ويندو آهي.

اُڏيري لعل وانگر "گرو نانڪ شاه" منش جنم ۾ اچي پينگهي ۾ لُڏندي ماءُ جي لولي ٻڌي هيٺن جو همڙاهہ، نٻلن جو ٻل، غريب، دين-دکين جو سهارو بڻيو. ڏسو گرونانڪ کي ماتا لولي ڪيئن نہ منڙي ويئي ٻڌائي.

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

١.	نانڪ نندڙو پنگهن ۾ جنهن کي لوڏي ڏيون سڀ لولي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٢.	سونا هندورا پٽ پٽراٽيون لٽڪن لال امولي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٣.	ڍُهل دماما ڪنجڙيون ڪڙڪن ڳائن راڳي تبلي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٤.	ڪونہ وڃي تو در تنهنجي تان نر ۽ ناري خالي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٥.	پائي پلئہ ٿا دان منگون آهين دين دنيا جو والي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٦.	نام دان ڏي چرنن جو شل پريت توڙ نڀايون

لعل جي لولي: - - -

لعل اُڏيرو انترياميِ هندورن ۾ جهولي لال

ا. منڙيون ٻالهيون منهن موچاريون
ڀهڳڻ وينو ڀولي لعل
جنهن ٻيڙيءَ تي ٻاجهه ڪيائين.
سا ٻيڙي نه ٻڏي لعل.. لعل...، هندورن ۾ جهولي لال.

ٻي لعل جي لولي هن ريت آهي

ترج : سڪيون سيجا گُلن جي سجايو
لوڏيان لال پنهنجي جو هندورو، هان هندورو،
ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو، ڪندو اَؤلي مان سولي اُڏيرو،

ا. اکنڊ جوت تان هتڙا گهماڻي، پنهنجي لال جي مستڪ تي رکان ٿاهي،
شل ٻاڳه ٻڻي سدوري جو، سدوري جو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو،

٢. جوتيون جڳايان پلو مان پايان، ٻچڙي لاءِ وڏي عارجا چاهيان،
ٿئي لال منهنجو بت ۾ سگهيرو - سگهيرو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو،

٣. صبوح - شام ٻچڙي کي نهاريان، نهاري - نهاري پئي من ٺاريان،
گهڙان لعل کان ٻچڙو وڏو تي ٿئي ناليرو - ناليرو، ڪندواَؤليءَ مان سولي اُڏيرو.

جهوليلعل کي ته هندورو ايڏو پسند هو جو اڄ به جهولي ۾ هنن جي مورتي رکي جهُلايو ويندو آهي. جيئن ڪرشن جنماشٽميءَ ساوڻ ۾ ”ساوڻ جا جهولا“ لڳائي ڪرشن کي جهُلائبو آهي. لال جي هيءَ منڙي لولي ٻڌو جيڪا اجمير جي ليکڪ، شاعر ۽ ڪلا جي پارکيءَ سڪ سان لکي آهي. رچيندڙ ۽ گيتڪار آهن ”گوردن پارتي“.

لوڏيوويني لوڏيان - سدا ويني لوڏيان
لعل هندورو لوڏيان پنهنجي لعل جو
ڳاڙهو هندورو لوڏيان پنهنجي لعل جو

ا. چيٽ مهني چنڊ تي - آيو وٺي اَوتار،

هان مان چاوي ٻلهاري، واري-واري، لولي...

هيءَ لولي سوردار جي ڪرشن ڏانهن لکيل آهي پر ڪدڙا فڪير ته ڪنهن به ٻوليءَ جي ڪابه لولي ڳائيندا آهن. زور-زور سان تاڙيون وڄائي، نچي ڪري، ناز-نخرن سان مستيون ڪري ”فلمن جون لوليون“ به ڳائيندا آهن، جيئن :----

سوجاري ميري مُني ندیا توهي آئي،
پريم ڪي جهولي جهلائي،
آجاري ندیا تو آجا ذرا،
مُني ڪو آڪي سُلا جا ذرا،

ماءُ جون ڀاونائون هر ذات، پات، مذهب ۽ ديس پرديس ۾ ساڳيون ٿينديون آهن. اڄ جون ماڊرن ماتائون فلمي ڪيسٽن مان لوليون ٻڌي ٻار کي سمهارينديون آهن. صرف ٻوليءَ جو فرق آهي. هيءَ هندي فلم جي هڪ لولي ٻڌو، هيءَ ڌيءُ لاءِ آهي. اڄ ڪلهه ته پٽ ۽ ڌيءُ برابر آهن. لولي به ٻنهين لاءِ آهي، صرف پُٽڙي لاءِ نه :-

چندن ڪا پلنا، ريشم ڪي ڊوري،
جهولا جهلائون ندیا ڪو توري،
(۱) اونچي گگن سي ڪوئي بلائي،
آئين هين پريان ڊولا سجائي،
ساجن سي ملني دور چلي جا،
اُڙڪي تو ندیا دور چلي جا،
چندا پڪاري آجا چڪوري،
جهولا جهلائون ندیا ڪو توري....
(۲) سوجا تو ايسي موري سجنيان،
ڦولون پي سوئي جيسي دلهنيا،
چندا ڪا ٽيڪا ماٿي لگائون،

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاھ کي لولي...
۷. دل تي بيحد بهار آهي ٻڌي نانڪ منڙي جي ٻولي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاھ کي لولي...

....

کدڙو فقير لولي

ٻار جو جنم ٿيندي ئي کدڙا فقير اچي ٻار کي آسيسون ڪندا آهن ۽ گهر جا ڀاتي خوش ٿي کدڙي فقير کي ساڙهي، ان، منڊي، ڳڙ ۽ جام رُپيا ڏيندا آهن. اڄ جا کدڙا تہ پهرين ئي ٺوھہ رکندا آهن تہ ٻار ڪٿي ڄمڻ وارو آهي ۽ پوءِ ٻئي ٽئي ڏينهن اچي ٻارڙي کي لولي روپي آسيس ڏيندا آهن. چيو ويو آهي تہ کدڙن جي تہ روزي روٽي ئي اِها آهي يا تہ شادي يا جنم ڪير بہ هنن کي ناراض نہ ڪري هن جي گهُر مطابق نوٽ بہ ڏيندا آهن. انهن جو بہ چوڻ آهي تہ اڄ ڪلهہ بہ ئي ٻار ٽا ٿين تہ ڏنڊو منڊو آهي. انڪري هنن جون گهُر جون بہ وڏيون ٿينديون آهن نہ تہ هو ڏرڙو ماري گهر ۾ ئي ويهي رهندا آهن ۽ جيستائين من مطابق مراد نہ ملندي اٿن تہ خوش ٿي نہ ويندا آهن. هر ڪو هنن کي خوش رکڻ لاءِ هٿ کولي ڏيندو آهي جيئن تہ هنن جي آسيس ضروري ۽ ڪراماتي سمجهي ويندي آهي. ٻار تان ماءُ پيءُ ۽ گهر جا مٿ مائٽ وار گهور ڪري ٻچڙي کي سچي عمر هر دک درد ۽ ڪشٽتا کان هن کي آجو ڪري هن جو وار بہ ونگو نہ ٿئي اهڙي لولي ڳائيندا آهن:-

لولي ڏينوان لکميت نون لوليان، لوليان
هان، لوليان، لوليان،
لولي ڏيوان جند جا هرنون لوليان
هان لوليان، لوليان،
(۱) چندن سندڻ گهريان، بڻيان تلي ڏاري،
رنگ رنگيلا پيار ڪيلڻ لاڳا،

قسمت کي مارون کي اکين ۾.
نندیا آجا ڏیري...

هر لوليءَ ۾ سُنيون سکيائون ۽ سنديش ۽ جيون کي سڦل بڻائڻ جا سوتر بہ هوندا آهن. مٿين لوليءَ ۾ امير-غريب جي پيد کي نند تڙي تي کڏي، اکيون غريب ۽ امير جون هڪ جهڙيون ٿينديون آهن پوءِ نند بہ تہ هڪ ئي ٿي نہ؟

هڪ ماءُ جي لولي هيٺئن بہ جيکا فلمي آهي پر "پسند اپني-اپني، خيال اپنا-اپنا".

تجهي سورج کهون يا چندا، تجهي ديپ کهون يا تارا،
ميرا نام کريگا روشن، جگ ۾ ميرا راج ڏُلارا.

ماءُ-پيءُ اِها ئي آشا پٽ هجي يا ڌيءُ سُٺا ڪم ڪري ماءُ-پيءُ جو نام دنيا ۾ روشن ڪن. اڄ تہ ڌيئر بہ پٽن جي برابر پريم ۽ ڪوڏ سان پاليون ٿيون وڃن. اڳيون زمانو ويو جڏهن وڏڙا پريا رُڳو پٽن جي خاهش ڪندا هئا. اڄ هر ماءُ هڪ-

ميري گهر آئي ايک ننهين پري، چاند کي رٿ پي هوکي سوار.
ڌيءُ لاءِ بہ مائٽ سکن پيا تہ اُنهن تي لوليون ٿهيون آهن-
سوجا راجکماري سوجا

سنڌي فلمن ۾ بہ لوليءَ جي مهما آهي. هڪ سنڌي فلمي لوليءَ جو لطف وٺون-

طرز : هم-تم چوري

او نندڙا شيرڙا، وڏائي پيرڙا،
گهوري ڙي گهوري تو تان ماءُ شل جگ جگ جيئين. گهوري...

۱. جڏهن اسُر ٿيندو تڏهن سج بہ ايندو
مکڻ کير تو لاءِ کڻي
مِنو لات جيئن جيئن لوندا
تنهنجي جهول ۾ ٿيئن پوندا

تارون کي مالا تجهہ کو پهنائون،
توهي سلائون ڳاڳا کي لوري،
سهگل جي هيءَ لولي بہ ڪيڏي نہ مٺي آهي:-

سوجا راجڪماري سوجا،
سوجا مين بلهاري سوجا،
(۱) سوجا نيند ۾ سپني آئين،
سپنو ۾ پي درس دکائي،
اُڙ کرپاس ڳڳن کي جائين،
ڳڳن ۾ چند درس دکائي.... سوجا راجڪماري

لوري :- سپنو کي ڊور بنڌي پلڪون کا پالنا،
سوجا ميري لال ميرا کهنا نہ ٽالنا.
لوري :- آجاري نديا تو آجا ذرا،
مُني کو آکي سُلا جا ذرا، آجاري نديا...

مٺين لولين ۾ ماتا جا جذبا، آسيس پريا ۽ قدرتي نظارن جو ذڪر چنڊ-تارا، گل، آڪاش وغيره پريون ۽ ڪلپنائن جي اُڏام اُهائي آهي جهڙي هر ديش جي چاهي اُها سنڌ هجي يا هند هر لوليءَ ۾ سنتن، مهاتمائن ۽ درويشن جي سکيائن جو بہ ذڪر هوندو آهي.

سنديش، دک-درد، سنويدنا جو اظهار.
ڏيري سي آجا ري اکين ۾،
نندیا آجاري آجا ڏيري سي آجا،
۱. جڳتين هين، اکيان سوتي هئہ قسمت،
دشمن غريبون کي هوتي هئہ قسمت،
دم ڀر غريبن کي کٿين ۾ نندیا...
۲. آکين تو سڀکي هئن ايک جئسي،
جئسي اميرون کي غريبون کي وئسي،

ننڍڙا ننڍڙا نازڪ آهن،
لھجانءِ سار سنڀال.

ماتا کي سيتلا ۽ امان جا لقب ڏنا ويا آهن. امان کان وڌو بہ پلا ڪو لقب آهي ڇا؟ اُهائي اولي گهڙي ۾ آڌار ٿيندي:-

اوليءَ ۾ تون آسرو اما،
ڏيندينءَ سڌ ۾ سڌ،
دک وارن جا دک ٿي لاهين،
غمن وارن سان گڏ،
پپو تہ اٿئي ننڍڙو ٻار،
تنهنجي مٿان رکجانءِ هلکو بار.

ماتا ۾ ٻار کي تيز بخار ۽ ماتا جا سينئرا نڪري ايندا آهن. پوءِ هو سُڪي چلڪي وانگر چمڙيءَ کان الڳ ٿي ويندا آهن. اڳاٽي زماني ۾ وڏي ماتا تمام خطرناڪ نيشان ۽ نقص ڇڏي ويندي هئي. ٻار جي سنڀال تمام حفاظت سان ڪئي ويندي هئي. ننڍي ماتا کي بودري چوندا آهن اُها ايڏي خطرناڪ نہ ٿيندي آهي.

هيءُ ڇوت جي بيماري سمجهي ويندي آهي، اِن ڪري ٻين ٻارن کي اُن بيمار ٻار کان پري رکڻ، گهر ۾ ٿوم، پياز، ماس نہ ورتائڻ ۽ صاف صفائي ۽ شانتي رکي روز ٻار جا ڪپڙا اوٻاري ڌوئڻ کپن. اڄ ماتا تي سائينس جي طرقيءَ ڪري ڪنٽرول ڪيو ويو آهي جنهن سان وڏي ماتا تي وجيہ ملي آهي. باقي بودري ساڌارڻ ڳالھہ آهي. ماتا نہ صرف ٻارن کي پر وڏن کي بہ ٿي ٿي سگهي تڏهن وڏن کي بہ اوراٽو ڏياربو آهي. ماتا جي نيڪ ٿي وڃڻ تي لوليون اڳئين ڏينهن تي پچائي ٿڌي ڪاڌي جو چنبو ماتا جي نالي سان هٽي سيتلا کي پرسن ۽ سيتل ڪيو ويندو آهي. اهڙي وقت ۾ گهر ۾ هر طرح جي شڌتا جو ڌيان رکيو ويندو آهي. اڄ بہ سنڌي، مارواڙي ۽ ٻين هندو ذاتين ۾ بہ وقت بہ وقت ٿڌو ڪري سيتلا تي چڙهائي،

اِلاهي اناز چٽي
ملايون مال ڪاڻ-مکڻ جا ٿالهہ ڪاڻ، ڳهوري...

٢. تڪي تڪي توکي تارا
ڪندا جڏهن مست اشارا
لڪي لڪي پائي ليئا
تڏهن رات لولي ڳائي، ٽڪل چنڊ کي ليٽائي،
وِسائي چڏيندي ڏيا
ننڊ جو نرم ڇهاءُ ڪسيندءِ سرت سماءُ. ڳهوري...

اوراٽي جي لولي: - - - -

اڳاٽي زماني ۾ ٻارڙن کي ماتا نڪرندي هئي جيڪا پنهنجو
اُگر روپ ڌارڻ ڪري ڪڏهن اک ۾ تہ ڪڏهن سرير جي ڪنهن
خصي ۾ نقص بہ چڏي ويندي هئي. خاص ڪري منهن تي سيئڙن
جا داغ، چمڙيءَ تي ماس تي نشان ٿي ويندا هئا. هيءُ لولي اُن ٻار
کي دک کان شانتي ڏيندي آهي ۽ رکشا ڪندي آهي. ماتا جي
ناراضگي ڪري هيءُ دک مليو اِهو سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ مڃيو
ويندو آهي. ماتا کي استتي ۽ التجا ڪئي ويندي آهي تہ ٻچڙن تي
آسيس رک. اورڻ جي مطلب آهي ڳالهہ ٻولهہ ڪرڻ. دل جو حال
ڪرڻ. ماتا کي شيتلا جو نالو ڏنو ويو آهي جنهن تي ڳهٽئين ڳيت ڳ
ايا ويندا آهن. پر ماتا ٿي وڃڻ تي ٻار کي لوليءَ جي روپ ۾ اوراٽو
ٻڌايو ويندو آهي. اوراٽي جو سُر پيروي آهي جيڪو ڌيمي سُر، آواز
۽ مني ڌن ۾ ڳائي ماتا کي ريجهائبو آهي تہ ٻالڪ کي هن ڪشٽ
کان بچاءِ اوراٽي جو هڪ لوليءَ جو نمونو هن ريت آهي:-

ٻاجهہ ڪجانءِ مائي ٻچڙن تي،
تنهنجا آهن ٻار،

جنهن ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ جا ڪئين راز سمايل آهن.
هيءُ اوراڻو جهونو لوڪ گيت آهي جو عام واپرايو ويندو آهي :----

ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
۱. امان اڱئين ٻه ٺاريو ٺئي هاٺي ٻه ٺار،
هيءُ جڳ تنهنجو ننڍڙو ٻار،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هي لڪ لنگهندي پوندم پار. ٺار....
۲. امان دان ڏيندينءِ دياوان ٿيندينءَ،
منڙا ڏوه ڪٽي معاف ڪندينءِ،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءِ لڪ لنگهندي پوندم پار. ٺار...
۳. امان هيٺ ٻه ماڙي مٿي ٻه ماڙي،
وچ ماڙيءَ ۾ پينگهو،
امان جيجل ٻه آئي تورڻ ٻه آئي،
ڏيندنءِ سندور جو ٽڪو،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءِ لڪ لگهندي پوندم پار. ٺار...
۴. امان چبوترو ٺئي چٺگانوٺي،
امان ٿلهي ٿنهنجو ٿانءُ،
امان آڪابه وجهندس پيري ٻه پوندس،
اول وٺي تنهنجو ناءُ،
ديوي تو شرڻ تو شان،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار...
۵. امان شڪارپور جون چوڪريون

پوڄا ڪري هن کي خوش رکڻ جي ڪوشش ڪبي آهي. سانوڻ جي مهيني ۾ سنڌي ننڍي ٽڊڙي ۽ وڏي ٽڊڙيءَ تي ٽڊو پڄائي سڄي سال لاءِ گهر ۾ سُک شانتيءَ لاءِ آراڌنا ۽ پوڄا ڪندا آهن. اوراڻو اڄ به تمام مهتوَ رکي ٿو. ”ڊاڪٽر ديال آشا“ جي اوراڻو جوڳ مايا جو ماتا کي خوش ڪرڻ جو گيت هتي ڏجي ٿو:-

جوڳ ماتا آد شڪتي تنهنجو آ آڌار،
جڳدمبا جڳ ساري ۾ تنهنجي جئہ جئڪار،

١. ان پورڻا آهين تون ماتا جڳ جي لهين سنڀار،
ڪمي نہ تو وٽ ڪائي آهي سدا ڀريل ڀنڊار،

٢. ڌوپ ڏيان جو پشپ پريم جا من ۾ مان پوڄيان،
ديا درشٽي ڪر تون مون تي ٿيان مان باغ بهار،

٣. شنيِ نشنيِ ۽ مهشاسر کي مٽيءَ ۾ تو تہ ملايو،
رڪشا ڪرين ٿي ڀڳتن جي ۽ دشٽن جو سنهار،

٤. ٻار ٻاراڻي ڪن جي جيجل ڪميا جي تون ڪاڻ،
ماتا منهنجي تون آهين ديوي آهيان مان تنهنجو ٻار،

٥. ننڍ ٻچن جو تو تي ديوي تنهنجا سيئي ٻار،
اوراڻا تنهنجا جيجل ڳايان ٿار ماتا تون ٿار،

٦. آش وندن جي آشا پڄائين جڳ جو ڪرين ڪلياڻ،
مهر جو مينهن وسائج ماتا ڳهرجي تنهنجو پيار.

مطلب اِهو آهي تہ سيتلا جا مندر ۽ پوڄائون بہ الڳ ٿين ٿيون ۽ اِهو هڪ ڌرمي، سنسڪارت ۽ سماجڪ لوڪ وشواس ٿي ويو آهي تہ ماتا ۾ سيتلا کي پرسن رکون. ايترو ئي نہ وقت بہ وقت پوڄا ڪري هن کي ريجهائيندا رهون. هيءُ اوراڻو تہ تمام چلن ۾ آهي ۽ هر سنڌيءَ کي ياد هوندو جو ماتا (ديوي) آدشڪتي آهي جنهن مان سرشٽيءَ جي اُتپتي ٿي آهي تہ ڏسون اوراڻي جي هڪ ٻي لولي،

لوڪ سچو ئي ننڊ ۾ جيجل،
مونکي تنهنجي تات،
اومان تو در آندو تم هي ٻار،
ٿري ڪڇاڻ تون تنهن کي ٿار،
ٿرڪ ڪنديڻ تون تنهن کي ٿار،
ٿري ماتا تنهن تي رکجاڻ هلڪو بار،
هيءُ لڪ لڳهندي پوندس پار.

۲. امان اڳي به ٿاريو ٿئي هاٽي به ٿار،
مون در ديوي ايندي ڪري ٿار،

۳. آمان نينگر وڏو اٿم تنهنجي تڏي،
ڏائين ڏوئين ڏيندينءَ جڳ کان اڳي.

۴. امان نينگر اٿئي ننڍڙو ٻار،
تنهن کي ڏيندينءَ جيءَ جو ڪرار،
ٿري اچي تون ٿار ڪنديڻ،
ڏاڻ ڏئي اپڪار ڪنديڻ،
امان تو شرڻ تو شان،
مني ماتا تو شرڻ تو شان.

۵. امان نگرنهائينءَ وچ ۾،
جيجل ميهڙ تيو اٿئي ٻار،
ڳاه نه ڏيندينءَ تنهنکي جيجل،
سڳا ڏئي پٽ تار،

۶. امان بت پريو آ جور ڏجان،
اکڙين کي آرام ڏجانءَ،

۷. ٿار ٿري آرام ڏجانءَ،
لڙن کي لوڏ نه ڏجانءَ.

۸. جيئه کي جوکي ڪڏهن نه ڏجانءَ،

امان مائي -مائي ڪن،
امان هٿن ۾ ڪير ڪنورڙا،
ڏيکاري توکي پاڻ پيئن،
جيجل تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لگهندي ٻچا پوندم پار. ٿار...

٦. امان پلي پاٽ ۾ ڏؤنرو پٽيءَ ۾،
چٽيءَ پسايو سُٽ،
امان سادو پئسو منوُ نہ لوڏو،
جيئي جيجل جو پٽ،
جيجل تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگهدي ٻچا پوندم پار،
ٿار ماتا ٿار پنهنجي ٻچڙن کي ٿار.

٧. امان سيهڙ جي ساڙهي سوڊل جي هٿان،
آءُ وينٺي ديويءَ جون آسون پچان،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگهدي ٻچا پوندم پار،
ٿار ماتا ٿار پنهنجي ٻچڙن کي ٿار. ٿار...

اوراٽي ۾ ماتا کي منٺ ٻولن سان وينتيون ڪري پرچائبو آهي، ريجهائبو آهي، هٿ ٻڌي وينتيون ڪبيون آهن. ماتا کي امان ڪري ٻيڙا پار ڪرڻ جي آس ڪبي آهي. ڏينهن رات ٻچڙن جو خير گهربو آهي. امان سادو سنت، پير فڪير بہ تنهنجي در تي جهڪن ٿا. اسان جهڙا تهڙا آهيون ٻچڙن تي مهر ڪج. هن جو مطلب جي سنسار ۾ ماتا تو بنا اسان جي پٽ رکڻ وارو ڪير نہ آهي، اهڙو هڪ اوراٽي جو مثال پيو بہ ڏڄو:----

امان مان ما ئيئہ کي اوريان،
امان پيچ پنيءَ پرپات،

لڪ لنگهي شل ڪلندين ڪڏندين،
تن سان رانديون ڪن.

اڄ جي ٿهي اوراٽي ڪان واقف نہ آهي. اِن ڪري فنڪشن ۾ سنڌي اوراٽو تاڙيون وڄائي سموه روپ ۾ ماتا جي اِستوتي ڪندا آهن جيئن ماتا بہ پرسن ٿئي ۽ نئين ٿهيءَ جا ٻار بہ هن اوراٽا لوليءَ سان واقف ٿين. هيءُ اوراٽي بہ جهونو لوڪ گيت آهي جيڪو سوَلو ۽ عام ٻولي ۾ ڳايو ويندو آهي. توهان بہ پڙهو جيڪو هيٺن بہ ڇپبو آهي :-

ٻاجهہ ڪجانءِ ٻچڙن تي مائي آهن تنهنجا ٻار
ننڍڙا ننڍڙا نازڪ آهن لهجانءِ سار سنڀار
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

١. شڪارپور جون ڇوڪريون اَما تنهنجا گڻ ڳائن
ڪنڊ پتاشا ماکيون مصريون ڪائن ڪارائن
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٢. ڪئَيل واري ڪوهہ تان امان ڪٽي اچان ٿي جل
چنڊا هٽان ٿي ڇوڪر ڪي مان مائي مهر ڪجانءِ
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

٣. تنهنجي مڙهيءَ ۾ آئي آهيان منڙيون مانيون ڪٽي
انهن جي آ پارت توکي تو ۾ آس گهٽي
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

٤. ننڍڙو آهي وڏڙو جو ٿيندو مائي تنهنجو چيلو
هڪ جيڏن سان گهمي جو ايندو ديوي تنهنجو ميلو
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٥. چندن عاج جو پينگهو آهي پٽ جي آهي ڏور
لال پنهنجي کي لولي ڏيان ٿي پاڻ لهج پر گهور
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

٦. باس ٿي باسيان تنهنجي در تي ڏئي رئي کي ڳنڍ

مٺي ماتا تو شرڻ تو شان،
مٺي ماتا تو شرڻ تو شان.

٩. دان گهران مان ديوي تو ڪان،
پائي ڳچي ڳل پاند،
آءُ ماتا جهلندي،
آءُ ماتا جهولندي، آءُ ماتا جهولندي، آءُ نري جهولندي.

١٠. جيڄل نينگر سندي امان،
پيڙا ساوا ڪندينءَ،
بابل نينگر پيڙا دان ڪندو،
پنڙي نينگر سندي پيڙا دان ڪندي،
ماتا آءُ جهولندي، آءُ ماتا جهولندي، آءُ نري جهولندي.

١١. ڏينهن ڏکي هيءُ گذري ويندا،
لاهين دل تان بار،
امان سگهاتي ويندا سيگهه منجهان،
سيگهه منجها من ٺار.

١٢. آس امڙ جي پڄندي ماتا،
تنهنجي تن کي نہ ايندو بار،
انگ اگها تنهنجا ٿي ويندا سگها،
سيگهه منجهان من ٺار.

١٣. لڪ هندوري جهولي توکي،
آس امڙ جي پڄندي،
تنهنجي من کي ايندو ٺار،
منڙا تون جيئين سؤ سال،
اڙي گلڙا تون جيئين سؤ سال.

١٤. راند رمڻ لاءِ ڏيندا لالڻ توکي،
ڪيڏا سرتا توکي چوٽون ڪن،

جيجل تنهنجي تات،
امان هردم آس ملڻ جي،
چاهي ڏينهن هجي چاهي رات. منهنجي جيجل
۳. امان ساڌو-سنت، گياني-ڌياني،
تنهنجو ڌيان ڌرين،
امان پير فقير ۽ مير وزير ٻ،
تنهنجي در تي جهڪن. منهنجي جيجل...
۴. امان مان دکياري دردن ماري ڪنهن کي حال ڪر
سڀ سُک جا ڌئي ساٿي جيجل ڪنهن سان حال ڪر
.... منهنجي جيجل...
۵. امان جهڙا تهڙا آهيون
اسين تنهنجا ٻار،
امان توئي ڏنا تون بخشي ڏجان ۽،
هي گلڙا گلزار. منهنجي جيجل...
امان دين دنيا ۾ منهنجو ڪوئي،
سنگي نا ساٿي،
امان مطلب جا آهن پائر ۽،
مطلب جا ڀاتي. منهنجي جيجل.

ڪجهه پيون منڙيون لوليون :---

اوراٽي ڪان پوءِ اچو تہ ڪجهه لوليون جيڪي ٻارڙي جي سندر سرير، ڪپڙا، هٿ، شهٽو چهرو، بخمل جهڙو بت، چنڊ جهڙو مک ۽ نڪت نندلعل وانگر راند ڪرڻ جو انداز تن تي ماءُ گهوري تي وڃين هن کي پيار مان چمي تي ۽ آسيسن جي جهڙي تي لڳائي توهان بہ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ هن لوليءَ ۾ ڏسو :-

تنهنجي دڳاري ديوي لهندي لال منهنجي جي جهنڊ
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٧. اوکيءَ ۾ تون آسرو اما ڏيندينءَ سڏ ۾ سڏ
دک وارن جا دک تي لاهين غمن وارن سان گڏ
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

٨. پوٽو پٽ تي پائي سرهيون اگر بتيون ٻاريان
جيءُ آئين نچ آئين مائي گهر تي سينگاريان
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
امان اڄ ٻه ٺاريو ٺئي هاڻي ٻه ٺار...

اوراڻي لوليءَ ۾ ٻه ماتا کي ٻيڙا پار ڪرڻ جي ٻچڙن لاءِ ماتا هڪ ٻيو اوراڻو تي چوي :-

منهنجي جيجل امان، منهنجي اورڻ امان،
اچي مهر ڪجان، مهربان ٿي،
امان ديا ڪر دياوان ٿي،
مان آيس تنهنجي دوار،
منهنجا ٻيڙا ڪجانءِ پار،
منهنجي انبي امان،
مهاڪالي امان، سنتوشي امان،
مهر ڪجانءِ مهربان ٿي.

١. امان سهڻي صورت تنهنجي،
امان سُهڻا تنهنجا ويس،
امان ڪهڙا ڏسي مان ڪهڙا ڏسان،
تنهنجا روپ انيڪ. منهنجي جيجل...

٢. امان اُٿندي وهندي، ڪائيندي - پيئندي،

منو نام سري هر واهيگرو،
سچو نام سري هر واهيگرو،
امرت نام سري هر واهيگرو،
آهين ڏينن جو داتار گرو واهيگرو،
هيڻن جو همراهه گرو واهيگرو،
بي راهن جي راهه گرو واهيگرو،
دک درد سڀئي مٽاء گرو واهيگرو،
منهنجا کشٽ سڀئي نوار گرو واهيگرو،
ست نام سري هر واهيگرو.

جنهن کي ٻي ڪا لوليءَ نه اچي اُهو صرف هڪ اکر کي ئي سُر ۾ بار بار چوي :-

واهيگرو منهنجا واهيگرو،
واهيگرو منهنجا واهيگرو.

بار بار چوڻ سان ٻه سُر ۽ لئه طرح ۾ چوڻ سان ٻار مٺي ننڊ جي گود ۾ سمهين پوندو.

هڪ ٻي لولي ٻه مڌر سُر ۾ ڳائي ٻچڙي کي ماتا آسيس ڪري ٿمهاري ٿي ته تون جلد وڏو ٿيندين، وني آڻيندين ۽ ماءُ کي سُک ڏيندين، صرف ماءُ کي ئي نه ٻيڙي ڏاڏيءَ جو فرض به نڀائيندين. ايترو ئي نه تون پنهنجي ديش جو فرض نه ڀلائيندين. سڀني ڪان وڏي ڳالهه ماتا جيڪي سنسڪار ٿي وجهي سي آهن :-

سنڌي آهين سنڌي رهجانءِ
پنهنجي نه ڇڏجانءِ ٻولي،

چوندا آهن هونئن ته سنسڪار گرڀ ۾ پيل ٻار ۾ پوڻ شروع ٿي ويندا آهن پر جهولي ۾ جهولائيندي ۽ گود ۾ ٿمهاريندي ٻه جيڪي لوليون ڏبيون آهن، اُنهن جا ٻه سنسڪار سُنا پئي وڏپڻ ۾ اِنسانيت جو ڳڻ پئدا ڪندا آهن. هيءَ لولي ڪيڏي نه مٺي ۽ سُريلي ماتا ويٺي ڳائي :---

لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان،
جُهلايان، جُهلايان هندورن ۾ مان جُهلايان،
جُهلايان، لولي ڳايان لولي ڳايان،
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان.

١. نندڙا هٿڙا ڪومل ڪچڙا (٢)
چمي چشمن لايان، لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٢. نندڙيون نندڙيون پياريون اکڙيون (٢)
ننڊڙيءَ جي ماکي ملايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٣. بت ٻچي جو بخمل جهڙو (٢)
اوتني واءَ کان بچايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٤. سهڻو چهرو ڏيان مان پهرو (٢)
بُري نظر کان بچايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٥. دک نہ ڏسندو سؤ سال جيئندو (٢)
آس اِها تي لڳايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

اڳاتي وقت ۾ ماتائون سنتن-ڀڳتن جا ڀڄن ۽ ايشور جي نام کي بہ اوريندي ويندي هيون ۽ لولي بہ ڳائينديون وينديون هيون. هڪ ڀيڙيءَ مونکي هيءَ لولي ٻڌائي، توهان بہ ٻڌو :---

ست نام سري هر واهيگرو،

هلائي ٻارن کي شمارڻ جي ڪوشش پيون ڪن پر اُنهن کي اِهو ڌيان ضرور رکڻ کپي تہ ان سان اُنهن ڪچڙن تي ڪهڙا سنسڪار پوندا. مڇون ٿا تہ نئي ٿهيءَ کي عربي سنڌي ڪونہ اچي پر اڄ تہ ديوناگريءَ ۽ انگريزيءَ ۾ بہ سنڌي ۾ ڪافي ڪجھ ڇپجي پيو. جيڪا نوجوان ماتا سنڌي سکڻ چاهي اُها ڌهن ڏينهن ۾ سنڌي ڪلاس شِوِر ۾ سنڌي سکي منڙيون لوليون لکي، ڊائريءَ ۾ نوٽ ڪري ٻچڙن کي سُر سان ٻڌائي انهن کي سنڌو سنسڪارن سان واقف ڪرائين ۽ خود بہ سنڌو، سنڌي، سنڌيت سان پيار ڪري نئين ٿهيءَ ۾ سنڌو سنسڪارن جو خزانو جيڪو موهن جو دڙو جي سڀيتا جي پرتيڪ آهي جنهن ۾ نماڻائي، ڌيرج، همٿ، بهادري، انسانيت ۽ ديا جا پاٺ پڙهايا ٿا وڃن. خير هاڻي هڪ ٻي لوليءَ جو بہ اظهار ڪيون :------

لولي پاڻيچا لولي،
جيڪا تنهنجي مايڙي،
سا منهنجي پينڙي،
لولي پاڻيچا لولي.

اهڙيءَ طرح سيني جا نالا ٻُڌيندي لوليءَ کي وڌائي ڳايو ويندو آهي.
هاڻي اچون ٿا اُن لوليءَ تي جيڪا مونکي تمام پسند آهي.

هن ۾ اڳاٽي زماني جي سنسڪرتيءَ جون جهلڪيون تمام سُهڻي نموني چٽ چٽي من موهڪ روپ ۾ پرستت ڪيون ويون آهن، جيئن اڳاٽي زماني ۾ استرين کي کوه تان پاڻي ڀري وڃي آٽو پوندو هو ۽ ماتا ٻارڙي کي ڪنهن جي حوالي ڪري چاهي اُها سس هجي يا ڏيراڻي اُن کي ٻار جي سنڀال لاءِ چوڻو پوندو هو. اڳاٽي زماني جي سس جو نالو هڪ ڪنور سُپاوَ جو پرتيڪ هئي ۽ ڏيراڻين جي هڪ ٻئي سان نہ پوندي اهي. اِهو هڪ ڪوڙو سچ اڄ بہ آهي پر هيءَ لولي جڏهن سُر، لئہ، تال سان ڌيمي آواز ۾ ڳائي ٻارڙي کي ٻڌائي

ڏيان لعل توکي لولي ڏيان لعل لولي (٢)
ماٺين شل جواني پرجئي سُکن سان جهولي (٢)

١. ننڍڙا ننڍڙا آهن تنهنجا هٿڙا پيارا پيارا (٢)
وڏي ويجهين شل شال سدائين ڪم ڪرين تون سارا (٢)
آس اِها منهنجي سائين پڄائي،
وڃان تو تان گهوري، ڏيانءِ لعل توکي لولي (٢)

٢. مکڙو تنهنجو چنڊ جهڙو، بدن آهي ڳاڙهو پيارو پيارو (٢)
بريءَ نظر کان سائين بچائي،
تلڪ لڳائي ڪارو، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي (٢)

٣. راند ڪندين پنهنجي پيڻ سان،
راند ڪندي تو سان پينڙي،
پائي پريل ستارن جي چولي، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي (٢)

٤. اجان تہ آهين ننڍڙو-ننڍڙو سيگهہ ئي وڏڙو ٿيندين،
پهرين تہ پنهنجي لاڏي آڻي،
ماءُ کي سکڙا ڏيندين، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي
(٢)

٥. ڏاڏيءَ کي تون ڪين وسارج،
فرض بہ پنهنجو خوب نڀائج،
وڃين ڪٿي پرديس تہ بہ ديش کي ڪين ڀلائج، لعل ڏيان (٢)

٦. سنڌي آهين سنڌي ٿي رهجانءِ،
پنهنجي نہ ڇڏجانءِ ٻولي مٺي ٻولي،
سنڌو سنڌيءَ ماءُ کي ڪين وسارج، ڏيانءِ لعل مان (٢)

سنڌيءَ ۾ لولين جو خزانو پريو پيو آهي پر اڄ جون مائرون ٽيپ هلائي، هندي انگريزيءَ جا گيت هلائي، فلمن جون لوليون

پٽ کي لڪيل آهي جيڪا هٿ لڪان ٿي. اڄ جي ماحول جي آهي پر سنڌي سنسڪرتيءَ کي ساڪار ٿي ڪري :-----

لولي ڏيان لال توکي لولي،
شل سکن سان پرجئي جهولي،

۱. ساهه صدقي ڪيان مان تو تان،
جان جانب قربان ڪيان تو تان،
ڪوسو واءُ نه لڳئي ڪڏهن،
وار ونگو نه ٿيئي ڪڏهن،
شل جواني ماڻيندين،
وڃانءِ گهولي،
لولي ڏيانءِ لال توکي لولي. (۲)

۲. اعليٰ تعليم وٺين،
عهدو وڏو ماڻيندين،
وڏو ٿي گهر ۾،
ڪنوار آڻيندين،
ماءُ، پيءُ وڏن جي،
آگيان ۾ رهندين،
سيوا ڪري سڀن کي،
سک ڏيندين،
شل ڪين وسارين سنڌي ٻولي،
لولي ڏيانءِ لال توکي لولي. (۲)

۳. ديش شيوا ۾ اڳرو ٿيندين،
نيڪ ڪم ڪري نيڪي پائيندين،
مالڪ کي تون ڪونه وساريندين،
شل ”نهچل“ ٿئي تنهنجي سولي،

تي وڃين تہ تمام سندر تي لڳي ۽ اُن وقت جي سنڌو واقيات، حالات ۽ اُتان جي ريتين روازن ۽ روز مرع جي زندگيءَ جو اهڙو سڄيوَ چٽر چٽيل آهي جنهن سان اُن وقت جي حالات سان لوليءَ مان واقف تي تو سگهجي. اڇو تہ توهان کي بہ لوليءَ جي مهڪ سان دوبدو ڪرايو وڃي:- - - - -

منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو،
مان پاٽي پرڻ تي وڃان،
پاٽي پرڻ تي وڃان مان تہ (٢)،
کوهہ تي تي وڃان. منهنجي ... (٢).

١. هن کوه جو پاٽي کارو، مِني تي تي وڃا،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان،
٢. سرتيون ويون پاٽيءَ تي ۽ آءُ نهاريان اڃا،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان،
٣. سس هٽي تي تانا، مان تہ گهڙو گهڙي تي پيچان،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان،
٤. ڏيراٽي آ ويرياٽي، مان مورنہ هنجي مچان،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان.

اڙي هي ڇا لولي ٻڌندي ڇا توهان کي بہ ننڊ اچي ويئي ڇا؟ خير، پاپڙي جي پوٽي کي مون اِهائي لولي ڳائي مني ننڊ جي گود ۾ سپنن ۾ من موهيندڙ مک تي مسڪراهٽ ڏني هئي ۽ هو لوليءَ جي سُر جو سپني ۾ بہ جائزو وٺندو رهيو. اِهو ئي نہ جاڳندي بہ جڏهن هن جي چپ تي آڱر رکي اِها لولي ڳائيندي هئس تہ هو هڪ دم مني مُسڪان سان پرجي سيني جو من موهي وٺندو آهي.

هيءَ لولي اڪادميءَ جي ڪنهن پروگرام ۾ اسٽيج تي ڳائيندي جئپور ۾ ٻڌي هئي ۽ ايڏي وٽي جو اُن وقت ئي ڊائري ۾ قلم بڌ ڪري توهان جي سامهون رکي رهي آهيان. هڪ هيءَ لولي ماءُ جي

لولي ڏيانء لال توکي لولي.

مٿين لوليء سان لڳي ٿو تہ مڙدن کي ننڊپڻ جي لولين جو ايڏو اثر آهي جو هن ۾ بہ سنڌو سنسڪرتيء جا چٽ چٽيل آهن. اعليٰ تعليم وٺڻ، وڏو عهدو ماڻڻ، ماءُ، پيءُ وڏن جي شيوا ۽ آڳيا ۾ رهڻ ۽ سيني ڪان وڏي آسيس تہ سنڌي ٻوليء کي نہ وسارين ۽ نيڪيء جي راهہ تي هلي مالڪ کي نہ وسارين، کهڙيون سٺيون سکيائون ڏنيون ويون آهن.

هاڻي اڳاٽي ماحول جو جائزو بہ وٺون :-

سِکي لڏڙا، پينگهي وارڙا،

گروء ڏنڙا، ٻار سدورڙا،

لال لوڏايم، لال هندورڙا،

لڏي تي جاء پريندو،

مَن هي، ماڙي ٻنڌڻو،

صفحي سونهندو، هي لالڙا،

ڏيان لولڙي، پينگهي وارڙا.

سنڌ جي ٻار لاء نيشا ني پينگهو هر لوليء جي شان آهي ۽ ٻارڙي کي نينهہ ۽ اُڪير مان آسيسون ڪرڻ ماتا جو مرڪ. ٻارڙا تہ گهٽين گُرن ۽ ديوتائن جي در تي ٻاڏائي پراپت ڪيا آهن، تڏهن آسون پڄڻ تي ڀهراڻا ڪٽائبا آهن ۽ مندرن ۾ منايون، گ هرن ۾ منايون ورهائبيون آهن. ٻارڙا ئي خاندان جو نالو روشن ڪندا. تڏهن لوليء ۾ چيو ويو آهي، گروء ڏنڙا ٻار سدورڙا.

لوليون هت ڪافي ڏنيون ويون آهن. جنهن اِرادي سان تہ ماتائون ۽ ڀينرون پنهنجي لال کي سنڌيء ۾ لولي ڏين تہ هنن لولين مان جيڪر فائدو ڪٽي ٻارن کي ٻڌائين تڏهن ئي هيء محنت سڦل سمجهندس.

تعارف

ڪملا ٻٽاڻيءَ جو ڇهون گلدستو توهان جي هٿ ۾ آهي. هن جون ڇپيل رچنائون آهن:-



١. پرائي درد جو احساس، ١٩٨٤-ڪهاڻي سنگره
٢. هڪ ٻيو مسيحا، ١٩٨٧-ڪهاڻي سنگره
٣. نئين زندگي، ١٩٩٥-ڪهاڻي سنگره
٤. اِنسانيت جي راهه، ١٩٩٩-ڪهاڻي سنگره
٥. امڙ جو عڪس، ٢٠٠٤-ڪهاڻي سنگره کي (راجستان سنڌي اڪادميءَ ايشور چندر اوارڊ عطا ڪيو آهي.)
٦. لوليءَ ۾ سنڌي سنسڪرتيءَ جي جهلڪ، ٢٠١٠

لوڪ ساهتيه ۾ لوڪ گيت جو هڪ قسم لولي به آهي، جنهن جو وجود سنڌ کان سنڌيءَ ۾ قائم آهي. هن دفعي هٿ ڪيل هيءَ وشيه ڪٺڻ جو مقسد ماتائن ۽ ڀينرن ۾ ٻارڙي کي لولي ڏيئي سُمهارڻ جي پرمپرا جيڪا سنڌين کان پري ٿيندي ٿي وڃي ۽ سنڌي لولين جي ڄاڻ نئين ٽهيءَ جون مائر ۽ ڀينر ڀلجنديون ٿيون وڃن اُن کي جيارڻ ۽ ماتائن ۾ سنڌي لولي ڳائي ٻار ۾ سنڌي سنسڪارن جي پوک پوکڻ جي جيءَ ۽ جان سان ڪوشش ڪري لوليون سنگرهه ڪري هن ڪتاب ۾ ڏنيون ويون آهن. اِن لاءِ ڪملا گهڻي جا ڪوڙ ڪري لوليون سنگرهه ڪيون آهن، اُن جي جنون کي مان ساڌوواد ٿو ڏيان.

ڪملا جون مٿيون سڀ رچنائون ناري پاترن ڏانهن زميداري نڀائينديون رهيون آهن. ماتائن جو ڌيان لوليءَ ڏانهن ڇڪائڻ لاءِ ترج به ڏني ويئي آهي. مان هن جي ساهتيه ڏانهن چاهه ۽ لاڙو ۽ لگن ڏسي هن کي داد ٿو ڏيان جو گهر گرهستي سنڀاليندي ليکڪا جو پارٽ به نڀائيندي ٿي اچي. مان هن جو همسفر هن جي قدم سان قدم ملائي هلڻ ۾ سدا هن سان گڏ آهيان ۽ ڪتاب جي ڪاميابيءَ جي ڪامنا ڪندي شڀ ڪامنائون ٿو ڏيان.

-ڪشن ٻٽاڻي